

Promašeno presuđivanje povijesti na Haškom tribunalu: tranzicijski i posttranzicijski narativi o genocidu u Bosni i Hercegovini

*Dr. Nevenka Tromp**
Predavač, Department of European Studies
University of Amsterdam
The Netherlands
n.tromp-vrkic@uva.nl

Sažetak

Ovaj rad istražuje tranzicijske, posttranzicijske i strateške narative o ratovima u bivšoj Jugoslaviji, točnije u Bosni i Hercegovini)u daljnjem tekstu (BiH). Narativ o kaznenoj pravdi koji je stvorio Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) dominira tranzicijskim narativima o jugoslavenskim ratovima. Nerijetko obje strane – žrtve kao i počinitelji - izražavaju nezadovoljstvo ishodom pravde, ovisno o presudi. Očekivanja da će tranzicijski narativi, zasnovani na kaznenim postupcima, pružiti jasnu razliku između „loših“ i „dobrih“; između počinitelja i žrtava; između zločinačkog plana počinitelja i obrambenog odgovora žrtve su samo djelomično ispunjena. Na primjeru presuda MKSJ o genocidu, ovaj naučni rad istražuje kako je njegov tranzicijski narativ o genocidu kompromitiran neadekvatnim optužnicama i presudama koje ne odražavaju težinu zločina u punom vremenskom i geografskom obimu. S druge strane je i ovaj nepotpuni tranzicijski narativ genocida dodatno oslabljen postranzicijskim narativom od strane srpskih državnih elita, odnosno od strane koja je planirala i izvršavala genocidne zločine. Naučna istraživanja pokazuju da tranzicijski narativi nisu trajnog karaktera i da će im se u neko izvjesno vrijeme u tkz. posttranzicijskom periodu suprotstaviti različiti društveni i politički akteri u svrhu postizanja konkretnih ciljevi. Na primjer, vladajuće postkonfliktne elite mogu odlučiti stvoriti posttranzicijski narativ u kojem će pokušati dati novo tumačenje postojećim tranzicijskim narativima s ciljem minimaliziranja kriminalne odgovornosti prethodnog režima za nasilje i masovne zločine. Takav postranzicijski period je obilježen vraćanjem „politike prošlosti“ u „politiku sadašnjosti“ radi nastavka ostvarivanja političkih ciljeva prethodnog režima. Ovaj naučni rad istražuje tranzicijski narativ o genocide u BiH proizašao iz sudskih postupaka vođenih na MKSJ-u svjetlu posttranzicijski narativi srpskih postkonfliktnih elita kojima detaljno proučavaju neispunjene strateške ciljeve režima prethodnika.

I. Uvod

U kolovozu 2018. godine, Skupština Republike Srpske je opozvala „Izveštaj Komisije o događajima u Srebrenici 1995. godine“, dokument koji je bio usvojen 2004. godine. Republika Srpska (RS) je teritorijalni entitet suverene države Bosne i Hercegovine (BiH), kako je predviđeno Daytonskim mirovnim sporazumom iz 1995.¹ godine. Težina zločina u Srebrenici potvrđena je u nekoliko presuda izrečenih na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), ad hoc sudu koji je 1993. godine osnovalo Vijeće sigurnosti UN. Prva presuda MKSJ za genocid u Srebrenici je izrečena 2001. godine u predmetu protiv Radislava Krstića, generala Vojske RS (VRS - Vojska Republike Srpske) kojom je genocid u Srebrenici postao simbol tragične i destruktivne prirode rata u BiH koji je trajao od 1992. do 1995. godine. Ta povijesna presuda za genocid je stavila naglasak na narativ o bosanskim muslimanima kao žrtvama genocida; i o srpskoj strani kao glavnom počinitelju genocida.² Presuda Krstiću iz 2001. godine potvrđena je u žalbenoj presudi iz 2004. godine, iste one godine u kojoj je Narodna skupština RS usvojila „Izveštaj Komisije o događajima u Srebrenici 1995. godine“. Izvješće je ponukalo tadašnjeg predsjednika RS Dragana Čavića da se javno ispriča, rekavši da je masakr tisuća bosanskih muslimana u Srebrenici „crna stranica istorije srpskog naroda“.³

Nakon najave opoziva datog izvješća iste te Skupštine 14 godina kasnije, uslijedilo je osnivanje dvije međunarodne komisije sa službenim mandatom da kontekstualizira zločina počinjenih na području Sarajeva i Srebrenice.⁴ Imenovanje komisija za ponovni istražni postupak u ova dva mjesta zločina je bilo znakovito: opsada Sarajeva i genocid u Srebrenici su globalno poznati simboli zločini, mjesta nezamislive brutalnosti srpskih snaga. Ovi zločini odvijali su se pred očima svjetske javnosti od prvog dana rata 1992. godine, urezujući srpsku stranu kao glavnog zločinca u kolektivno sjećanje na globalnom nivou.⁵ Tako su Sarajevo i Srebrenica postali

¹ BBC-jev članak „Žaljenje srpskog lidera zbog Srebrenice“ od 11. srpnja 2004. godine je sumirao glavne točke Izvješća na sljedeći način: „Prema izvješću: snage bosanskih Srba su planirale trostupanjsku operaciju: napad na grad, razdvajanje žena i djece i pogubljenje muškaraca; u ubojstvima su učestvovalе vojne i policijske jedinice, kao i specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova; četiri nove grobnice su originalna mjesta, dok su ostalih 28 zapravo mjesta na kojima su tijela sahranjena kako bi se sakrili tragovi masakra; Komisija ima podatke o 7,779 nestalih u Srebrenici i do sada je identificirala 1,332.“ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3831599.stm>; T. TOPIĆ „Otvaranje najmračnije stranice“, VREME, 1. jula 2004. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=384060>; O povlačenju Izvješća vidi: D. KOVAČEVIĆ “Bosnian Serb MPs Annul Report Acknowledging Srebrenica”, The Balkan Insight, 14 August 2018. <https://balkaninsight.com/2018/08/14/bosnian-serb-mps-annul-report-acknowledging-srebrenica-08-14-2018/>; A. SORGUĆ, “Bosnian Serbs’ War Commisisions: Fact-Seeking or Truth-Distortion?”, The Balkan Insight, 25 February 2019. “<https://balkaninsight.com/2019/02/25/bosnian-serbs-war-commissions-fact-seeking-or-truth-distorting/>

² Vidi, na primjer, sažetke presude MKSJ: Tužitelj protiv Radoslava Krstića, https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/010802_Krstic_summary_en.pdf;

Tužitelj protiv Popovića et.al., <https://www.icty.org/x/cases/popovic/tjug/en/100610summary.pdf>;

Tužitelj protiv Radovana Karadžića, https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/en/160324_judgement_summary.pdf

Tužitelj protiv Ratka Mladića, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/tjug/en/171122-summary-en.pdf>;

Tužitelj protiv Zdravka Tolimira, https://www.icty.org/x/cases/tolimir/tjug/en/121212_summary.pdf.

³ Vidi “Serb leader’s Srebrenica regret”, BBC (11 July 2004), dostupno na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3831599.stm>

⁴ Zvanični nazivi komisija su: Međunarodna nezavisna komisija za istraživanje stradanja Srba u Sarajevu u periodu 1991. - 1995. godine i Međunarodna nezavisna komisija za istraživanja stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu 1992. - 1995. godine

⁵ Vidi S. TANNER, “The mass crimes in the former Yugoslavia: participation, punishment and prevention?”, The International Review of the Red Cross (Vol. 90 No. 870 (June 2008), pp. 273-287. Dostupno na : https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-870_5.pdf

simboli besmislene patnje civilnog stanovništva bosanskih muslimana zbog onoga što se razumijevalo ciničnim geostrateškim ambicijama Srbije⁶ pod vodstvom Slobodana Miloševića a u dogovoru sa rukovodstvom bosanskih Srba.⁷

Komisija za Sarajevo se sastoji od sedam članova od kojih se tražilo da istraže stradanja Srba u Sarajevu od 1991. do 1995. godine.⁸ Komisiju za Srebrenicu čini devet članova od kojih se tražilo da istraže patnje svih naroda na području Srebrenice od 1992. godine do 1995. godine.⁹ Gideon Greif, njen predsjedatelj, je otvorio prvi sastanak u veljači 2019. godine izjavivši da je cilj Komisije utvrditi istinu koja je samo jedna. Potvrdio je moralnu obvezu Komisije da bude vjerna činjenicama i žrtvama.¹⁰

Vlade Rusije i Srbije su pohvalile inicijativu smatrajući da je - iako zakašnjelom - prijeko potrebnom ispravkom sveprisutne antisrpske predrasude prisutne u svjetskoj javnosti još od devedesetih.¹¹ Međunarodni diplomati su ukazivali na mogući negativni utjecaj ove inicijative u procesima pomirenja još uvijek krhkog bosanskog društva. Istodobno, bosanski mediji izrazili su skepticizam o iskrenosti službenog mandata ovih komisija, sugerirajući da im je stvarni mandat krojenje „pogodnije istine“ ili „istine po potrebi“ koja bi služila aktuelnim geopolitičkim interesima Srbije i RS. Aktivisti za ljudska prava i drugi dugogodišnji promatrači jugoslavenskih sukoba naglasak komisija na srpskim žrtvama vide kao pažljivo osmišljen plan usmjeren na „izjednačavanje“ kaznene odgovornosti za zločine svih strana i pokušaj „relativiziranja“ srpske odgovornosti za zločinački plan koji je doveo do zločina protiv nesrpskog stanovništva na područjima u BiH na koje su Srbi polagali pravo i tamo gdje nisu bili u većini ili gdje ih gotovo nije niti bilo.¹² Samo lansiranje ovih inicijativa za ponovnu istragu zločina je protumačeno kao slanja poruke regionalnoj i globalnoj javnosti da bosanski muslimani nisu samo žrtve; nego da su i počinitelji zločina nad srpskim stanovništvom u Sarajevu i Srebrenici. U nedavnoj studiji o poricanju

⁶ Srbija je država nasljednica Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) koja je postojala od 1992. godine do 2003. godine. Kao Srbija i Crna Gora nastavila je postojati od 2003. godine do 2006. godine. 2006. godine Crna Gora je proglasila nezavisnost, a Srbija je ostala jedini pravni nasljednik SRJ.

⁷ Vidi npr. I. TRAYNOR "Srebrenica genocide: worst massacre in Europe since the Nazis". The Guardian, 10 June 2010, dostupno na: <https://www.theguardian.com/law/2010/jun/10/hague-bosnian-serb-srebrenica-genocide1>; S. BROCKLEHURST "Peter Howson returns to 'hell' of Bosnian war with new painting", BBC 9 December 2019, dostupno na:

<https://www.bbc.com/news/uk-scotland-50672876>; Ch. LESLIE "Sarajevo: a portrait of the city 20 years after the Bosnian war", The Guardian, 14 December 2015, dostupno na:

<https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2015/dec/14/sarajevo-portrait-city-20-years-bosnian-war-dayton>. I. SCARAMUZZI "Pope Francis: Sarajevo, from a symbol of war to a place of unity between faiths", Media for Humanity, 06 June 2015, dostupno na:

<https://www.abouna.org/english/en/content/pope-francis-sarajevo-symbol-war-place-unity-between-faiths>.

⁸ Rafael Isreali (predsjedavajući), Walter Manoschek (Austrija); Darko Tanasković (Srbija); Laurence Armand French (SAD); Giuseppe Zaccaria (Italija); Viktor Bezruchenko (Ruska Federacija); Patrick Barriot (Francuska).

⁹ Gideon Greif (predsjedavajući), Adenrele Shinaba (Nigerija); Juki Osa (Japan); Roger Bayard (Australija), Cheng Ji (Kina), Giuseppe Zaccaria (Italija); Marcus Goldbach (Njemačka); Laurence Armand French (SAD); i Marija Đurić (Srbija). Greif je profesor Jevrejske i izraelske povijesti na University of Texas te vodeći istraživač na Israeli Holocaust Institute, Shem Olam.

¹⁰ Vidi razgovor sa Greif: <https://srpskainfo.com/gideon-grajf-cilj-medjunarodne-komisije-je-doci-do-istine-o-srebrenici-koja-je-samo-jedna>

¹¹ "Rusija pozdravila formiranje komisije o istraživanju zločina u Srebrenici i stradanju Srba u Sarajevu," *Klix* (04. 04.2019.). Vidi: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/rusija-pozdravila-formiranje-komisija-o-istrazivanju-zlocina-u-srebrenici-i-stradanju-srba-u-sarajevu/190404156>

¹² Potraži reakcije stručnjaka i aktivista za ljudska prava i tranzicijsku pravdu: "Prvi sastanak spornih komisija za Srebrenicu i Sarajevo krajem marta 2019", *Oslobodjenje*, (25.03.2019.). <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/prvi-sastanak-spornih-komisija-za-srebrenicu-i-sarajevo-krajem-marta-436529>.

genocida, Monica Hanson Green je napravila popis narativa o poricanju genocida. Sljedeća pitanja je navela kao relevantna: osporavanje broja žrtava; preokret uloge „počinitelj-žrtva“ pri čemu se naglašava potreba vlastite grupe da se „samoobrani“ od „druge grupe“ koju smatraju „pobunjenicima“ ili „teroristima“.¹³ "Relativiziranje" zločina na način da se stavlja naglasak na bosanske muslimane kao počinitelje, da bi se time preinačio narativ o srpskoj strani kao "glavnog zločinca" u jednu od tri "zaraće strane" u ratu u BiH - zajedno sa bosanskim Hrvatima i bosanskim muslimanima.¹⁴

Može li i pored ovih kritika postojati legitiman razlog za osnivanjem ovih komisija? Na primjer, da li su od otkriveni novi mjerodavni izvori u relevantnim arhivima koji nisu bili dostupni tijekom suđenja na MKSJ, koji se sad trebaju analizirati na adekvatnom institucionalnom nivou? S druge strane, ako će ove komisije koristiti i preispitivati već postojeće materijale koji su bili dostupni dok su se još vodila pred MKSJ za zločine počinjen na području Sarajeva i Srebrenice, zašto ih nije koristila obrana kako bi parirala Tužiteljstvu? Drugim riječima, da li su ove komisije jednostavno stvorene da daju novo tumačenje već postojećih i dobro poznatih činjenica kako bi proizvele još jednu verziju narativa o ratu u Bosni i Hercegovini? Hoće li ta nova tumačenja biti utkana u tapiseriju već postojećih povijesnih i pravnih narativa prošlih događaja kako bi se stvorila još veća konfuzija o tome što se zaista dogodilo i kako? Kako će se ovi novi narativi odraziti na formiranje konsenzusa o kolektivnom sjećanju? Da li će to pridonijeti prihvaćanju kolektivnog sjećanja od strane svih strana u sukobu ili će naglasak na stradanja srpske strane pridonijet već postojeće naracije poricanja genocida koji je izvršen nad bosanskim muslimanima?¹⁵

Razdoblja tranzicijske pravde proizvode više narativa o onome što se dogodilo, kako, a pitanje je kako će se nadmetanje između više istina odraziti na načine na koje će se činjenice pamtit. Period posttranzicijske pravde često će proizvesti kontra narativ kao reakciju na tranzicijske narative radi koji ima za svrhu korekcije i prilagođavanja tranzicijskog narativa konkretnom političkom programu postkonfliktnih društvenih i državnih elita. Na primjer, postkonfliktne državne elite mogle bi odlučiti da (ponovno) uvedu „politiku iz prošlosti“ u „politiku sadašnjosti“ i u svrhu toga će pristupiti reinterpretaciji onih dijelova tranzicijskog narativa koji su ocijenjeni kao neprihvatljivi ili štetni.¹⁶

¹³ M. HANSON GREEN "Srebrenica Genocide Denial Report 2020," Potočari Memorial Centre May 2020, p. 31. <https://www.srebrenicamemorial.org/bs/document/40>. Također: L. NETTELFIELD, S. WAGNER, *Srebrenica in the Aftermath of Genocide* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Vidi na primjer poricanja genocida: Z. RAHIM, "Srebrenica Genocide is 'Fabricated Myth,' Bosnian Serb Leader Says," *Independent* (April 14, 2019) <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/srebrenica-massacre-genocide-milorad-dodik-bosnia-myth-a8869026.html>; K. BART, M. ZUVELA, "Bosnian Serb Leader: Srebrenica was 20th century's 'Greatest Deception,'" *Reuters* (25 June 2015). <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-serbia-arrest/bosnian-serb-leader-srebrenica-was-20th-century-s-greatest-deception-idUSKBN0P51OL20150625>

¹⁶ Vidi raspravu o posttranzicijskoj pravdi: C. COLLINS, *Post-Transitional Justice: Human Rights Trials in Chile and El Salvador* (University Park, PA: Pennsylvania University Press: 2010); F.A. RAIMUNDO, "Post-Transitional Justice?: Spain, Poland and Portugal compared," PhD Thesis (Florence: European University Institute, 2012).

Ovaj članak će diskurs o genocidu u BiH smjestiti u okvir dinamike tranzicijske i posttranzicijske pravde. Tvrditi ćemo da postkonfliktne državne elite u Srbiji i RS pokušavaju reevaluirati tranzicijskog narativa o genocidu u BiH - čiji je primjer stvaranje dviju komisija 2018. godine - s ciljem da: 1) potkopaju tranzicijski narativ o genocidu kakav je stvoren na MKSJ; 2) relativiziraju kaznenu odgovornost srpske strane u ratu devedesetih godina naglašavajući patnje srpskih žrtava u ratu u BiH; (3) legitimiraju ponovno uvođenje „politike prošlosti“ u „politiku sadašnjosti“ vraćanjem k geopolitičkim ciljevima ratnog režima, koji su uključivali proširenje postjugoslavenske srpske države kroz pripajanje teritoriji RS.

Da bi razmotrio ove prijedloge, ovaj članak će (1) utvrditi teoretski okvir razradom koncepata: „tranzicijski narativ“, „posttranzicijski narativ“ i „strateški narativ“; (2) analizirati presude za genocide MKSJ-a i evaluirati njihov utjecaj na artikulaciju tranzicijskog narativa o genocidu; (3) istražiti posttranzicijski narativ istražujući kada, kako i zašto su se postkonfliktne srpske elite počele raditi na posttranzicijskom narativu.

I. Teorijski okvir tranzicijske, posttranzicijske pravde i strateških narativa

I.1. Tranzicijska pravda

Tranzicijski narativi zasnovani na međunarodnim kaznenim suđenjima za masovne zločine se bave individualnom kaznenom odgovornošću i kao takvi bilježe događaje iz prošlosti preko pitanjima: što se točno dogodilo; zašto i kako se to dogodilo; i tko je odgovoran za to. Tako će svaki tranzicijski narativ sadržavati teme o kriminalnosti političkog plana; o konkretnoj individualnoj odgovornosti za planiranje i izvođenje (masovnih) zločina radi postizanja konkretnih (geo)političkih ciljeva. Zbog toga se od ovih narativa očekuje da jasno razluče „žrtavu“ od „počinitelja“; i da se zabilježi da li je optuženi „kriv“ izvan razumne sumnje za djela koja mu se u optužnici stavljaju na teret.

Analizirajući ulogu prava u „razdobljima radikalne političke transformacije“, teoretičarka tranzicijske pravde Ruti Teitel tvrdi da tranzicijski pravni postupci stvaraju „tranzicijske narative“, koje ona opisuje kao procese „kolektivnog sjećanja“. Autorica isto tako tvrdi da tranzicijski narativi nisu trajni i da će vjerojatno biti osporavani i reinterpretirani u budućnosti.¹⁷ Istraživanje tranzicijske pravde se dobivaju na važnosti od devedesetih godina prošlog stoljeća kao posljedica uspostavljanja globalnog pravnog sistema nastalog nakon kraja Hladnog rata, koji je omogućio da se planiranje i izvršavanje masovnih zločina može procesuirati na međunarodnim i nacionalnim kaznenim sudovima. Doprinosi ovih suđenja u

¹⁷ Vidi raspravu: R. TEITEL, *Transitional Justice* (New York: Oxford University Press, 2000), pp. 4, 20, 70-117: 115.

postkonfliktnom društvima se tek trebaju temeljito istražiti. To se svakako odnosi na dio istraživanja o posttranzicijskoj pravdi.

Narativ(i) tranzicijske pravde o ratovima u bivšoj Jugoslaviji su se do sada većinom oslanjali na suđenja pred MKSJ, bez obzira na to da postoje i nacionalni sudovi za ratne zločine koji za razliku od MKSJ imaju neograničeni rok postojanja. Tranzicijski narativ nije i ne može biti ograničen samo na presuda: on uključuje, između ostalog, optužnice – tko je optužen i zašto, a tko nije optužen i zašto nije; raspravne dokaze koji često sadrže dokumente iz državnih arhiva koja bi inače ostala skrivena od javnosti da nije bilo sudskog postupka; presudu kojom se optuženik osuđuje ili oslobađa po svakoj optužbi iz optužnice. Suđenja za masovne zločine traju godinama i svako suđenje ostavlja iza sebe iscrpan sudski arhiv. Tako se od tranzicijskog narativa nastalog na suđenjima pojedincima za masovne zločine očekuje da će pridonijeti u procesu stvaranja kolektivnog sjećanja dajući odgovor na važna pitanja: koja je strana započela nasilje?; koja je strana odgovorna za masovne zločine?; koja je strana žrtva? Sve strane u sukobu će pokušati utjecati na tranzicijski narativ u postkonfliktnom periodu, nastojeći da njihova interpretacija prošlosti postane dominantna. U tu svrhu će svaka država iskoristiti svoju poziciju međunarodnog subjekta i kroz suradnju sa međunarodnim sudovima pokušati utjecati na tranzicijski narativ. Ovaj rad će se baviti pitanjem kada, zašto i kako su državne elite¹⁸ u postmiloševićevskoj Srbiji utjecale na rad MKSJ da bi kontrolirale pravni ishod presuda o genocidu na MKSJ a time i na Međunarodnom sudu pravde (MSP)? Isot tako ovaj se rad bavi pitanjem kada i kako su Srbija i Republici Srpskoj počele raditi na posttranzicijskoj pravdi tj. na korekciji tranzicijskog narativa o genocidu?

Da bi se našli odgovori na ova pitanja, teorijski pristup o tranzicijskoj pravdi će se proširiti na posttranzicijsku pravdu. Istraživači posttranzicijske pravde se bave pitanjima kako, zašto i kada tranzicijski narativ može - ili će neizbježno - biti osporen i na temelju kojih elemenata.

1.2. Posttranzicijska pravda

Istraživači posttranzicijske pravde tvrde da razdoblje tranzicijske pravde može stvoriti naraciju o jedinstvu, konsenzusu, oprost i pomirenju, ali da može dovesti i do pokušaja preinačavanja tranzicijskih narativa o uzrocima i posljedicama ratnog nasilja. Kada društveni ili politički akteri na svim stranama spektra – od počinitelja do žrtava - izraze nezadovoljstvo načinom na koji su zločini, nepravde i štete iz prošlosti prikazani u tranzicijskom narativu - oni će to ovisno o svojim aktuelnim političkim i društvenim interesima pokušati ispraviti, iskriviti ili preokrenuti.

¹⁸ Termin „postkonfliktna elite“ primjenjivat će se na: (1) državne aktere koji imaju pristup političkom odlučivanju i institucionalnu podršku za provedbu odluka; (2) javne i privatne medije sa zajedničkim ili preklapajućim ideologijama ili političkim i društvenim interesima; (3) državne i međunarodne intelektualce i profesionalce koji promoviraju sliku Srbije kao žrtve globalizacije, sa MKSJ kao instrumentom globalizacije.

Jedna od pionira na polju posttranzicijske pravde je Cath Collins, znanstvenica koja je proučavala procese tranzicijske pravde u El Salvadoru i Čileu, koja uvodi pojam „posttranzicijska pravda“ kao koncept koji ocjenjuje „sveobuhvatnost i potpunost tranzicijskih narativa sukoba.“¹⁹ Collinsova vidi posttranzicijsku pravdu ukorijenjenom u tranzicijskoj pravdi premda ona istodobno pokušava odstupati od nje.²⁰ Collinsova je identificirala šest načina na koje se posttranzicijska pravda razlikuje od tranzicijske pravde: (1) posttranzicijsku pravdu zanimaju "pitanja kvaliteta, dosega i dorečenosti" postkonfliktnih ili postdiktatorskih demokratskih poredaka, dok se tranzicijska pravda fokusira na „minimalne institucionalne zahtjeve“ za uspostavljanjem takve demokracije; (2) posttranzicijska pravda dovodi u pitanje „sveobuhvatnost i potpunosti“ tranzicijske pravde; (3) posttranzicijsku pravdu uglavnom zagovaraju i na nju utječu privatni akteri koji rade "iznad" i "ispod" države; (4) posttranzicijska pravda ima „više strana, više aktera i više referenci“; (5) različiti akteri pojmu pripisuju različite ciljeve i značenja; (6) posttranzicijska pravda će vjerojatno biti znatnije internacionalizirana od tranzicijske pravde.²¹

Za ovu studiju su primjenjiviji koncepti koje je razvila Filipa Raimundo, znanstvenica koja je proučavala posttranzicijsku pravdu u Španjolskoj, Portugalu i Poljskoj. Raimundova definira koncept „posttranzicijske pravde“ kao „ponovno postavljanje pitanja o autoritarnoj prošlosti na politički dnevni red nakon demokratske konsolidacije“.²² Raimundova povezuje uspjeh mehanizama prijelaznog razdoblja s „političkom voljom“ i „institucionalnim kapacitetom“ i zaključuje da će, dugoročno gledano, institucionalni kapacitet biti presudan za uspjeh tranzicijskog narativa.²³ Istražujući vezu između „politike prošlosti“ i „politike sadašnjosti“, Raimundova tvrdi da se „prošlost vraća na politički dnevni red jer održene strane imaju za cilj promijeniti dominantni narativ o prošlosti, ali i narativ o tranziciji i procesu tranzicijske pravde.“²⁴

Postkonfliktne elite mogu odlučiti da reinterpreтирају već postojeće tranzicijske narative ili da stvore nove kako bi isplele prikladniju istinu. U tu svrhu će se stvoriti strateški narativi prema kojima politički akteri pokušavaju „stvoriti zajedničko razumijevanje svijeta, drugih političkih aktera i politike [...]“.²⁵ Postkonfliktne elite će koristiti strateški narativ da proizvedu moćne kontra-narative, ojačaju legitimitet svoje vladavine i potvrde svoju moć.²⁶ Strateški narativ će koristiti jezik da, na primjer, rehabilitira pripadnike, diskreditira političke suparnike i potkopa pripovijest žrtava

¹⁹ C. COLLINS, *Post-Transitional Justice...*, 22.

²⁰ Ibidem. 22-24.

²¹ Ibidem.

²² F.A. RAIMUNDO, "Post-Transitional Justice?: Spain, Poland and Portugal compared," xv, 10, 23.

²³ Ibidem, 10, 42-44.

²⁴ Ibidem, xv, 23, 95, 176.

²⁵ A. MISKIMMON, B. O'LOUGHLIN and L. ROSELLE, "Introduction," in *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*, ed. A. MISKIMMON, B. O'LOUGHLIN and L. ROSELLE (Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press, 2017), 1.

²⁶ Ibidem.

- a sve kako bi afirmirao i nastavio provoditi neispunjene političke ciljeve kao nešto legitimno i opravdano.

Ovaj će rad zastupati tezu da proces raspada Jugoslavije još uvijek nije završen za Srbiju jer njene državne elite ne prihvaćaju trenutne granice Srbije kao konačne i trajne. U skladu s ovom tezom će se istražiti pretpostavka da posttranzicijski narativi srpskih državnih elita imaju za cilj osigurati legitimitet povratka geopolitičkih ciljeva prethodnog režima koji nisu postignuti tijekom ratova devedesetih godina, usprkos činjenju masovnih zločina.

Razdoblje od 2008. do 2012. godine predstavlja prekretnicu za prelazak iz tranzicijskih na posttranzicijske procese u Srbiji. Ovaj prijelaz je obilježio povratak Socijalističke partije Srbije (SPS) (stranke koju je osnovao Slobodan Milošević - tadašnji predsjednik Srbije - 1990. godine) na vlast kao jedne od stranaka u koalicijskoj vladi Srbije, nakon osam godina provedenih u oporbi. Ova politička reaktivacija je dovela do povratka politike zaštite Srba izvan Srbije, odnosno onih koji su ostali živjeti na prostorima postjugoslavenskih država. Već 2011. godine se službeno artikulira „Strategija za očuvanje i jačanje odnosa između matične države i dijaspora i matične države i Srba u regiji.”²⁷

2012. godine u Srbiji dolazi na vlast populistička vlada, sastavljena od dvije koalicijske nacionalističke stranke - Srpske napredne stranke (SNS) i SPS - koja od granice postjugoslavenske Srbije stvara otvoreno političko pitanje. Javni diskurs u Srbiji prati retoriku „Strategija za očuvanje i jačanje odnosa između matične države i dijaspora i matične države i Srba u regiji” s tim da se geopolitički ciljevi Srbije tek počinju naslućivati. Tako se širenje granica postjugoslavenske Srbije počinje povezivati s ambicijama pripajanja RS; na Kosovu Srbija i dalje polaže pravo teritorij na sjeveru Kosova; Srbije od 2016. pokušava uspostaviti političku kontrolu nad Crnom Gorom, što je 2019. godine rezultiralo mobiliziranjem srpskog stanovništva preko Srpske pravoslavne crkve protiv crnogorske prozapadne vlade. Ova strategija po kojoj teritorij Crne Gore pripada „srpskom svetu,”²⁸ dovodi do tijesne pobjede prosrpske koalicije na parlamentarnim izborima u kolovozu 2020. godine i do stvaranja prosrpske vlade po prvi put od nezavisnosti Crne Gore 2006. godine.²⁹

II. Tranzicijski narativ genocida u Bosni i Hercegovini

S obzirom na napore političke elite Srbije i RS da se preispita odgovornost za genocid, prvo ćemo istražiti tranzicijski narativ genocida. Glavne karakteristike tranzicijskog

²⁷ Vidi „Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspora i matične države i Srba u regionu”, Službeni glasnik Republike Srpske no. 4/2011, 14/2011. Po članu 12 Zakona o dijaspori i Srbima u regionu („Službeni glasnik RS”, No. 88/09) i članu 45, paragraf 1 Zakona o Vladi („Službeni glasnik RS”, No. 55/05, 71/05 - ispravka, 101/07 and 65/08).

²⁸ Vidi TV intervju sa Predsjednikom Crne Gore, Milo ĐUKANOVIĆ, FACE TV, 18.09.2020.

<https://www.youtube.com/watch?v=XjfM0zDgQHc>

²⁹ Intervju sa J. BUGAJSKI, „Vučić uz podršku Kremlja pokušava da ostvari Miloševićev projekt,” POBJEDA, 24 September 2020. <https://www.pobjeda.me/clanak/bugajski-vucic-uz-podrsku-kremlja-pokusava-da-ostvari-milosevicev-projekt>

narativa o genocidu u Bosni i Hercegovini će se istražiti proučavanjem vremenskog i prostornog obima optužbi za genocid u optužnicama MKSJ i onoga što je dokazano u presudama, te uvidom u počinitelje i supočinitelje iz Srbije i RS, koji su u optužnicama za genocid imenovani članovima Udruženog zločinačkog pothvata (UZP) i čije su veze dokazane u presudama za genocid.

II.1. Optužnice za genocid vezane za činjenice iz 1992. godine

Optužnice MKSJ za genocid iz 1992. godine su obuhvatile sedamnaest općina u sjevernom dijelu i dvije u istočnom dijelu Bosne. Sedam optuženika MKSJ se tereti za zločine genocida počinjene 1992. godine (Tabela 1); jedanaest je optuženo za zločin genocida u Srebrenici 1995. godine (Tabela 2). Jedino su optuženici Slobodan Milošević, Radovan Karadžić i general Ratko Mladić terećeni za genocid i to za djela počinjena i 1992. godine i 1995. godine. Zbog vremenskog okvira optužbi za genocid u njihovim optužnicama, kao i zbog doktrine UZP - proglašen krivim za genocid - ova tri suđenja su ključna u razumijevanju genocidnog plana kroz dokazivanje povezanosti između Srbije i RS. **Tabela 1** pokazuje da je sedam osoba optuženo za genocid u 19 općina sjeverne i istočne Bosne 1992. godine. Radislav Brđanin je optužen za genocid u 12 općina, a slijede Radovan Karadžić u 10 i Slobodan Milošević u 7 općina. Općine Ključ, Kotor Varoš, Prijedor i Sanski Most su zastupljene u šest optužnica za genocid.

OPTUŽENICI ⇒	Goran Jelisić	Radislav Brđanin	Momčilo Krajišnik	Biljana Plavšić	Slobodan Milošević	Radovan Karadžić	Ratko Mladić	Broj optuženika po općini
1992. godine OPĆINA ↓↓								
1. Banja Luka		+						1
2. Bijeljina					+			1
3. Bosanska Krupa		+						1
4. Bosanski Novi		+	+	+	+			4
5. Bosanski Petrovac		+						1
6. Bratunac						+		1
7. Brčko	+		+	+	+	(+)		5
8. Foča						+	+	2
9. Donji Vakuf		+						1
10. Ključ		+	+	+	+	+	+	6
11. Kotor Varoš		+	+	+	+	(+)	+	6
12. Prijedor		+	+	+	+	+	+	6
13. Prnjavor		+						1
14. Sanski Most		+	+	+	+	+	+	6
15. Teslić		+						1
16. Šipovo		+						1
17. Višegrad ³⁰						(+)		1
18. Vlasenica						+	+	2
19. Zvornik						+		1
Broj općina po optuženiku	1	12	6	6	7	10	6	48

Tabela 1: Optužbe za genocid iz 1992. godine u optužnicama MKSJ po optuženom i po općinama

³⁰ Tri općine - Brčko, Kotor Varoš i Višegrad - nabrojane u Trećoj izmijenjenoj optužnici Radovana Karadžića, ali su potom prekržižene u tzv. marked-up optužnici Tužiteljstva. V. §38 u Trećoj izmijenjenoj optužnici <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/ind/en/090227.pdf>

Tabela 2 pokazuje da nijedan od sedam optuženika nije proglašen krivim za genocid za 1992. godinu. Također pokazuje da su pet od sedam optuženika bili političari; jedan je bio nositelj visokog vojnog čina; a jedan je bio policajac nižeg nivoa.

UZP veze između optuženih iz Srbije i iz RS za optužbe za genocid 1992. godine	Optužen za genocid kao zvaničnik RS	UZP veze između pojedinaca iz Srbije i RS optuženika u optužnici	Političari	Bosanski Hrvati, uključeni u optužnicu kao zaštićena grupa
Optuženici ↓				
1. Slobodan Milošević	-	+	+	+
2. Radovan Karadžić	+	+	+	+
3. Ratko Mladić	+	+	-	+
4. Momčilo Krajišnik	+	-	+	-
5. Biljana Plavšić	+	-	+	-
6. Goran Jelisić	+	-	-	-
7. Radoslav Brđanin	+	-	+	+

Tabela 2: Optužnice za genocid iz 1992. godine: UZP poveznice sa Srbijom; Zaštićene grupe

U četiri od sedam optužnica za genocid 1992. godine Tužiteljstvo nije povezalo optužene iz Republike Srpske - Biljanu Plavšić, Momčila Krajišnika, Radoslava Brđanina i Gorana Jelisića - sa supočiniteljima iz Srbije kroz UZP. U još tri optužnice - Miloševićевой, Karadžićевой i Mladićevoj - je postojao spisak navodnih supočinitelja, tj. imenovanih članova UZP, s tim da nisu svi supočinitelji optuženi; a od navedenih supočinitelja koji su optuženi nisu svi bili optuženi za zločin genocida, nego za zločine protiv čovječanstva ili ratne zločine.³¹

II.2. Bosanski muslimani i Bosanski Hrvati – dvije zaštićene grupe na meti genocidnih zločina srpskih snaga 1992. godine

Optužnice za genocid za 1992. godinu su pokrivale područje na kojem su zajedno sa svojim susjedima Srbima u etnički mješovitim općinama živjeli bosanski muslimani i bosanski Hrvati. Sve te općine na koje su Srbi polagali pravo pa i kad su u njima bili manjina su se nalazile na teritoriju koji je definiran u dokumentu nazvanom "Šest strateških ciljeva" koje je u svibnju 1992. godine utvrdila Skupština RS: sjeverozapad BiH je identificiran kao Posavski koridor.³² Optužbe MKSJ za genocid u 1992. godini su se proširile na bosanske Hrvate kao zaštićenu skupinu usporedo sa bosanskim muslimanima. Kada su u srpnju 1995. godine podignute prve optužnice za genocid pred MKSJ protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića zbog zločina koji su se dogodili 1992. godine, bosanski Hrvati su također identificirani kao

³¹ Na primjer, imenovani članovi UZP u predmetu Karadžiću optuženom za genocid bili su: Momčilo Krajišnik, Ratko Mladić, Slobodan Milošević, Biljana Plavšić, Nikola Koljević, Mićo Stanišić, Momčilo Mandić, Jovica Stanišić, Franko Simatović, Željko Ražnatović "Arkan" i Vojislav Šešelj. Za genocid su optuženi samo Krajišnik, Mladić, Plavšić i Milošević. Protiv Koljevića nikada nije podignuta optužnica, a ostali su bili optuženi za druge zločine. Tužitelj protiv Radovana Karadžića (IT-95-5 / 18-PT), § 11. <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/ind/en/090227.pdf>

³² "Šest strateških ciljeva" je jedan od ključnih dokumenata one političke institucije u kojoj su Srbi tvrdili da su teritorije identificirane na samom početku rata u BiH. Time su srpski vojni pohodi u navedenim područjima u BiH bili počinjeni sa predumišljajem i zločinački jer su bili usmjereni protiv nesrpskog stanovništva. Srpske snage su se bavile etničkim razdvajanjem, etničkim čišćenjem i etničkom homogenizacijom što je dovelo do masovnih zločina nad nesrbima, uključujući zločin genocida.

zaštićena grupa na meti genocidne kampanje koju su vodile srpske snage.³³ Po izmijenjenoj optužnici iz 1999. godine u premetu na MKSJ protiv Radoslava Brđanina, ratnog predsjednika Autonomne Republike Krajine (ARK), oblasti na sjeverozapadu Bosne koja je bila dio RS, on je optužen za genocid zbog zločina počinjenih od svibnja do lipnja 1992. godine u 12 općina na području ARK-a. Baš kao u Miloševićевой, Karadžićевой i Mladićевой optužnici, Tužiteljstvo je Brđanina teretilo za počinjenje genocida 1992. godine nad bosanskim muslimanima i bosanskim Hrvatima.³⁴ **(Vidi tabelu 2)**

II.3. Značaj presuda MKSJ o ulozi Srbije u međunarodnom oružanom sukobu u BiH

Prva presuda MKSJ, izrečena na suđenju Dušku Tadiću, zapovjedniku logora kojem se sudilo za zločine na području Prijedora počinjene od 23. svibnja do 31. prosinca 1992. godine, utvrdila je da je Srbija bila uključena u međunarodni oružani sukob u BiH do 19. svibnja 1992. godine, kada se bivša jugoslavenska vojska - JNA - zvanično povukla iz BiH. Poslije raspada Jugoslavije, JNA se podijelila na tri srpske vojske: VJ - zvanična vojska SRJ - novoosnovana jugoslavenska federacija koju su činile Srbija i Crna Gora; VRS - Vojska Republike Srpske; i SVK - Srpska vojska Krajine. Sudije u presudi Tadiću su po pitanju da li je bosanski sukob i je li nakon 19. svibnja 1992. godine bio međunarodni ili je umjesto toga postao isključivo unutarnja stvar otvorilo slijedeće pitanje: „da li se snage bosanskih Srba - u čijim su se rukama našle bosanske žrtve u ovom slučaju - mogu smatrati organima jedne strane sile, naime SRJ, de iure ili de facto.”³⁵ Međutim, nijedna druga presuda MKSJ u povezanim predmetima nije otišla korak dalje u utvrđivanju činjenice da li je SRJ, tj. Srbija, bila uključena u međunarodni oružani sukob u BiH od 19. svibnja 1992. godine do kraja rat u prosincu 1995. godine. Umjesto toga je cirkulirala uvijek ista pravno-normativna kvalifikacija bez obzira na to da su se nakon Tadićeve presude na sudu počeli voditi kazneni postupci protiv visokih politički i vojni lideri za čije krivično gonjenje su otvarani državni arhivi. Novi dokazni materijali o umješnosti Srbije u rat u BiH prikupljeni za potrebe krivičnog sudskog postupka protiv Slobodana Miloševića nisu našli put do sudskih postupaka i presuda vođenih protiv srpskih optuženika za zločine na području BiH. Ovakva nepotpuna kvalifikacije u MKSJ presudama o prirodi oružanog sukoba u BiH je u suprotnosti sa političkom stvarnošću s obzirom na to da je Vijeće sigurnosti UN nametnulo sankcije SRJ od 24. svibnja 1992. godine upravo zbog njenog učešća u ratu u BiH, koje su djelimice ukinute nakon završetka rata u BiH 1995. godine, ali nastavljene u obliku sankcija „vanjskog zid“ do listopada 2000.

³³ Vidi Treću izmijenjenu optužnicu MKSJ protiv Radovana Karadžića (IT-95-5 / 18-PT), §14; optužnica MKSJ protiv Ratka Mladića (IT-99-36-T), §8.

³⁴ Optužnica MKSJ protiv Radoslava Brđanina (IT-99-36-T), §28, 29.

³⁵ Tužitelj v. Duško Tadić (IT-94-1-I), §89. Vidi: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>

godine, kada su tek poslije pada Slobodana Miloševića ukinute i kada je SRJ nakon osam godina postojanja ipak postala država članica UN.³⁶

II.4 Tranzicijski narativ genocida u Srebrenici

Presudama MKSJ za genocid u Srebrenici i Žepi je utvrđeno da je genocid planiran i počinjen u istočnoj Bosni u razdoblju od ožujka do konca srpnja 1995. godine. Presude MKSJ su utvrdile da je genocidna nakana prvi put izražena u Direktivi 7 Vrhovne komande, koju je izdao predsjednik RS Radovan Karadžić u ožujku 1995. godine. Ovaj dokument pokazuje da je Karadžić naredio VRS da imaju stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.³⁷ Ratko Mladić, zapovjednik VRS, je bio zadužen za provedbu Direktive 7, a Drinski korpus VRS je bio glavna snaga na terenu zadužena za vojno osvajanje Srebrenice i Žepe. U presudama za genocid izrečenim protiv počinitelja iz Drinskog korpusa - u predmetu Popović i ostali - sudije su utvrdile da je genocidna namjera začeta 12. srpnja 1995 ujutro, kada je rukovodstvo VRS naredilo razdvajanje muškaraca bosanskih muslimana u krugu UN baze u Potočarima. U presudi se navodi da je istog dana VRS poslala 50 autobusa u Potočare gdje su pripadnici snaga bosanskih Srba (snage VRS, policijske snage Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske (MUP)) ukrkali sve muškarce od 15 do 65 godina starosti u autobuse.³⁸ Otprilike 7,826 osoba je umrlo ili nestalo nakon pada Srebrenice.³⁹ Njihovi posmrtni ostatci su se poslije pronalazili na širem području BiH, najčešće u primarnim ili sekundarnim masovnim grobnicama.

Prema presudi zločinački plan je imao za cilj protjerivanje bosanskih muslimana iz enklava Srebrenica i Žepa. U presudi se dalje navodi da je 13. srpnja bilo nasumičnih ubojstava bosanskih muslimana koja su počinili pripadnici srpskih snaga.⁴⁰ Isto tako se navodi da je 13. srpnja navečer, oko trideset tisuća bosanskih muslimana prebačeno autobusima na teritorij bosanskih muslimana: nijedan bosanski musliman nije ostao ni u Potočarima ni u Srebrenici. Jedinice VRS su 12. i 13. srpnja napale kolonu bosanskih muslimana koja se kretala iz Srebrenice ka Tuzli, gradu koji je bio pod nadzorom Armije BiH. Sudije su ustanovile da je „plan ubojstva, prvobitno usmjeren na muškarce u Potočarima, proširen i na bosanske muslimane koji su zarobljeni ili koji su se predali iz te kolone“.⁴¹ Snage bosanskih Srba su zadržale približno šest tisuća zatvorenika bosanskih muslimana na području Bratunca do 13. srpnja.⁴²

³⁶ Vidi E. HASANI, "The 'Outer Wall' of Sanctions and the Kosovo Issue," *Perceptions* III, no. 3 (September-November 1998).

Dostupno na: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/ENVER-HASANI.pdf>

³⁷ Popović i ostali, Sažetak Presude (IT-05-88-T), § 199.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

II.5. Udruženi zločinački poduhvat u planiranju i izvođenju genocida

Optužnice MKSJ nisu na dosljedan način povezale optuženike RS sa mrežom supočinitelja iz Srbije, a to se odrazilo i na presude MKSJ prema kojima je genocid u Srebrenici i u Žepi bio incident koji se dogodio u žaru borbe za što pojedinci iz političkih i vojnih institucija RS snose svu odgovornost. Suprotno očekivanju da su vođe RS povezane preko dokaza i svjedočenja sa svojim kolegama iz Srbije, presude MKSJ su presudile da Tužiteljstvo nije izvelo dokaza koji bi potvrdili i utvrdili veze između pojedinaca iz RS, koji su proglašeni krivima za genocid, sa pojedincima iz Srbije, koji su navedeni kao pripadnici UZP-a za genocid u optužnicama. U tu svrhu bi dokazi o postojanju UZP za BiH iz premeta koji je MKSJ vodio protiv Slobodan Miloševića bili od odlučujuće važnosti za dokazivanje veza između pojedinaca na najvišim državnim i vojnim pozicijama u vrijeme planiranja i izvršavanja genocidnih zločina. Međutim, pošto je MKSJ od svih optuženika iz Srbije teretio samo Miloševića teretio za zločin genocida, nakon njegove smrti se prostor dokazivanja povezanosti optuženika iz Srbije i RS za zločin genocida sveo na one preostale predmete u kojima optužnica povezuje optuženike preko UZP-a upravo s Miloševićem. Nakon optužnice MKSJ, samo su Radovan Karadžić i Ratko Mladić optuženi za genocid i za 1992. i za 1995. godinu; u njihovim optužnicama je postojala mreža UZP imenovanih supočinitelja, među kojima je bio i Slobodan Milošević. Međutim, u presudama MKSJ u predmetu Karadžić i Mladić, obojica optuženih su oslobođeni optužbi za genocid 1992. godine; sudije su također utvrdile da Tužiteljstvo nije dokazalo Miloševićovo učešće u planiranju i izvršenju zločina genocida 1995. godine na suđenju Karadžiću ili Mladiću.⁴³ **Tabela 3** prikazuje optuženike kojima se sudilo za zločin genocida u Srebrenici u srpnju 1995. godine

UZP veze između optuženika iz Srbije i RS	Optužen kao vojnik / zvaničnik RS	UZP je povezan sa Srbijom / RS optuženom u optužnici	Dokazane veze UZP Srbije / RS u presudama	Presude za genocid	Kazne
Optuženici ↓					
1. S.Milošević preminuo 2006.	-	+	-	-	Bez presude
2. R. Karadžić	+	+	-	+	Doživotna*
3. R. Mladić	+	+	-	+	Doživotna- čeka se presuda po žalbi
4. R. Krstić	+	-		+	35 godina
5. Z. Tolimir	+	-		+	Doživotna
6. V. Popović	+	-		+	Doživotna
7. Lj. Borovčanin	+	-		-	17 godina za druge zločine
8. V. Pandurović	+	-		-	13 godina za druge zločine

⁴³ Vidi Presudu u predmetu Radovan Karadžić, §3460,1303. Pogledajte na primjer: <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/2344010-dacic-presuda-karadzicu-je-dokaz-da-je-srbija-nije-kriva-za-ratne-zlocine>https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tjug/en/160324_judgement.pdf Isto tako vidi Presudu u predmetu Ratko Mladić, §4238, 2090. Vidi fusnotu 15357. https://www.icty.org/x/cases/mladic/tjug/en/171122-4of5_1.pdf

9. Lj. Beara	+	-		+	Doživotna
10. D.Nikolić, preminuo 2011.	+	-		+	35 godina
11. V. Blagojević	+	-		-	15 godina za druge zločine
Ukupno	10	3	0	7	615 godina

Tabela 3: lista optuženika i osuđujućih presuda za zločine genocida 1995. godine i veze UZP RS i Srbije. *Doživotna kazna vrijedi 100 godina zatvora.

Kako MKSJ nije donio niti jednu presudu koja je potvrdila uključenost Srbije kao države u međunarodni oružani sukob na području BiH poslije 19. svibnja 1992. godine, genocid po opisu iznesenom na suđenjima na MKSJ i presudama MKSJ o genocidu se potvrđuje kao genocid koji je počinjen u BiH u ljeto 1995. godine, ali se čini da je bio posljedica unutrašnjeg oružanog sukoba, odnosno građanskog rata. Da je to bilo tako, nijedan pravni postupak pred Međunarodnom sudom pravde (MSP) ne bi uopće bio moguć – jer ako Srbije nema u ratu na području BiH poslije 19. svibnja 1992. država BiH bi mogla jedino okriviti svoj vlastiti entitet RS za genocid pred MSP? Presuda MSP iz 2007. shodno tome presuđuje da Srbija nije odgovorna za planiranje i izvršavanje genocida u BiH nego da je odgovorna zato što nije spriječila genocid na području Srebrenice.⁴⁴

II.6. Važnost optužbi za genocid u suđenju Slobodanu Miloševiću

Slobodan Milošević, predsjednik Srbije od 1990. godine do 1998. godine i Savezne Republike Jugoslavije od 1998. godine do 2000. godine, je bio optužen za zločin genocida. Miloševiću je suđeno 2002. godine po optužnici za zločine počinjene u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu u razdoblju od 1990. godine do 1999. godine. Suđenje Miloševiću je bilo od velike važnosti i za postkonfliktne elite u Srbiji. Da je proglašen krivim za genocid, država BiH bi zaključke u presudi koristila u tužbi za genocid podnesenoj Međunarodnom sudu pravde (MSP), koja je podignuta protiv države Srbije⁴⁵ 1993. godine.

Konačna presuda nije nikada donesena u ovom predmetu jer je Milošević preminuo prije svršetka suđenja. Iako nedovršeno, Miloševićovo suđenje služi kao važna pravna arhiva za pitanja mnoge teme, uključujući i genocid u BiH. Optužbe za genocid u sedam općina na teritoriji sjeverne i istočne Bosne u razdoblju od 1992. godine do 1995. godine su činile srži suđenja Miloševiću.

⁴⁴ (...) Iz njih je jasno da u odnosu na masakre počinjene u Srebrenici u srpnju 1995. godine tužena strana nije ispunila svoju obvezu navedenu u paragrafu 52 A (1) Naloga od 8. travnja 1993. i potvrđen u Nalogu od 13. rujna 1993. da "poduzme sve mjere u svojoj moći da spriječi počinjenje zločina genocida". Niti je tužena strana ispoštovala mjeru navedenu u stavku 52. A (2) Naloga od 8. travnja 1993., potvrđenim u Nalogu od 13. rujna 1993., utoliko što je ta mjera zahtijevala da „osigura da bilo koje organizacije i osobe koje mogu biti podložne njenom utjecaju budu spriječene da počinu djelo genocida (...)” Vidi ICJ Presudu, 26. veljače 2007, paragraf 456.

<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>

⁴⁵ 1993 je Srbija bila dio SRJ, federacije između Srbije i Crne Gore. SRJ postaje 2003 mijenja ime u Srbija-Crna Gora; da bi od 2006 Crna Gora postala samostalna država. Srbija je kao nasljednica bivših država SRJ i Srbija-Crna Gora preuzela sve međunarodno pravne odgovornosti na sebe i tako je od 2006 postupak na MKSJ protiv SRJ postao postupak protiv Srbije kao njene nasljednice.

Milošević je bio optužen kao predsjednik Srbije za genocid u BiH u razdoblju od 1992. godine do 1995. godine. Dokazi o genocidnoj namjeri njegovom predmetu su povezani sa poviješću srpske državne ideologije, poznate i kao „Velika Srbija“, koja potječe još iz 19. stoljeća.⁴⁶ Ova ideologija je u početku propagirala stvaranje srpske države u njenim povijesnim i etničkim granicama. Ponovno je aktualizirana za vrijeme Miloševićevog režima kao rješenje za postjugoslavenski srpski državni projekt koje je konceptualiziran u jednoj jednostavnoj rečenici „Svi Srbi u jednoj državi“⁴⁷

Milošević je bio jedini od svih optuženika iz Srbije koji je optužen i kojem je suđeno za zločin genocida u BiH. Optužen je za genocid u sedam općina 1992. godine: Brčko, Prijedor, Sanski Most, Bijeljina, Ključ, Kotor Varoš i Bosanski Novi; i za genocid u Srebrenici 1995. godine.⁴⁸ U bosanskoj optužnici podnesenoj protiv njega su bosanski muslimani i bosanski Hrvati prepoznati kao zaštićene grupe na meti genocida 1992. godine. Međutim, u pretpretresnom podnesku, Tužiteljstvo je odlučilo nastaviti sa optužbama za genocid samo protiv bosanskih muslimana.

U predmetu Milošević, Tužiteljstvo MKSJ je ovako sročilo predmet genocida: Miloševićeva navedena odgovornost za genocid u BiH je trebala biti dokazana putem veza UZP sa supočiniteljima iz institucija RS. U bosanskoj optužnici se navodi da je Milošević učestvovao u UZP od 1. kolovoza 1991. godine do 31. prosinca 1995. godine, a čija je svrha bila prisilno uklanjanje nesrba sa prostranih područja BiH. U optužnici se također navodi da je Milošević u dogovoru sa drugima „planirao, podsticao, naredio, počinio ili na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje uništenja“ tisuća bosanskih muslimana počevši od 1. ožujka 1992. godine ili približno toga datuma. Na nekim mjestima je rečeno da je UZP bio posebno usmjeren na "obrazovane i vodeće članove"⁴⁹ zajednice bosanskih muslimana radi njihovog istrebljenja. Nadalje, još se tvrdilo da su tisuće osoba bile zatočene u najnehumanijim uvjetima, „sračunato da dovedu do [njihovog] djelomičnog fizičkog uništenja“⁵⁰, te su mučene, silovane i izgladnjivane kao dio genocidnog procesa. Govorilo se da je Milošević *de facto* nadzirao druge članove UZP kao i razne oružane snage - uključujući paravojne grupe - i stoga je odgovoran za ubojstva i prisilni premještaj nesrba u Bosni, kao i za namjerno uništavanje velikog broja kulturnih i vjerskih institucija, povijesih spomenika i svetih mjesta.⁵¹

II.6. Milošević, *Mens Rea* i kriminalitet plana

Tužiteljstvo je tvrdilo da su svi Miloševićevi politički planovi proizašli iz njegovog pokušaja da stvori državu koja bi obuhvatila sve Srbe, što je poznato i kao

⁴⁶ Vidi N. TROMP, *Prosecuting Slobodan Milošević*..., 60-75.

⁴⁷ Ibidem, 74-75.

⁴⁸ Bosanska optužnica *Tužitelj v. Milošević* (IT-01-51-I), (22 November 2001), §32

⁴⁹ Ibidem, §32a.

⁵⁰ Ibidem, §32d.

⁵¹ Ibidem, §35j.

velikosrpska ideologija. Velikosrpska ideologija je povezana sa teritorijalnim ekspanzionizmom. Tužiteljstvo je tvrdilo da je povijest tih nastojanja za postizanjem ovog proširenja obilježena masovnim zvjerstvima nad nesrpskim stanovništvom. Da bi utvrdilo da je Miloševićovo stanje svijesti bilo zločinačko, Tužiteljstvo je iznijelo dokaze da je on bio usvojio ovu ideologiju. Milošević je promicao velikosrpsku ideologiju bez upotrebe tog izraza, ali njegova retorika koncem 1980ih i platforma njegove stranke 1990. godine su odredili zaštitu Srba koji žive van Srbije svojim prioritetom, pa je zagovarao „pravo srpskog naroda na samoopredjeljenje." Dokazujući da bi samoopredjeljenje Srba zaista proširilo teritoriju srpske države, Tužiteljstvo je uvelo termin „de facto Velika Srbija“ da bi opisalo onu varijantu ove ideologije koju je zastupao Milošević. U kaznenom gonjenju Slobodana Miloševića, MKSJ se na najtemeljitiji način bavio ulogom Srbije u planiranju i počinjenju zločina genocida u BiH. Tužiteljstvo je na suđenju Miloševiću rekonstruiralo zločinački plan i bavilo se dokazima o predumišljaju i planiranju srbijanskog rukovodstva za stvaranje srpske etničke države na hrvatskim i bosanskim teritorijama.⁵² Srpsko rukovodstvo je prvo iscartalo teritorije na koje se polaže pravo u procesu nazvanom „etničko razdvajanje“; nakon toga su potraživane teritorije „etnički homogenizirane.“ Takvo planiranje osvajanje teritorija je neminovno vodila do zločina nad nesrpskim stanovništvom i stvaranja Republike Srpske Krajine (RSK) u Hrvatskoj i Republike Srpske (RS) u BiH. Cilj stvaranja srpskih teritorija u Hrvatskoj i BiH je bilo spajanje tih teritorija sa Srbijom. Tužiteljstvo je tvrdilo da su Milošević i njegovi suradnici bili svjesni da se njihov plan za urezivanje srpskih teritorija u Hrvatskoj i BiH, zasnovan na etničkom razdvajanju i etničkoj homogenizaciji u Hrvatskoj i BiH, može postići samo nasiljem i masovnim zločinima nad nesrbima koji žive na teritorijama na koje Srbija polaže pravo.⁵³ Tužiteljstvo je tvrdilo da su najgori zločini - uključujući i zločin genocida - počinjen u BiH u onim općinama koje su Srbi željeli osvojiti iz geostrateških razloga i teritorijalne povezanosti, premda u njima nisu činili većinsko stanovništvo.⁵⁴

II.7. Genocid u Međupresudi Miloševiću

Kada je Slobodan Milošević preminuo 2006. godine, otprilike tri tjedna prije završetka suđenja, Odluka po zahtjevu za izricanje oslobađajuće presude u predmetu Milošević (u daljnjem tekstu Međupresuda) iz lipnja 2004. godine je bila jedini službeni dokument koji je detaljno sažeo procjenu dokaza optužbe za genocid

⁵² . Vidi npr. N. TROMP, *Prosecuting Slobodan Milošević*, 119-121. Dokazi i argumenti Tužiteljstva o kriminalitetu plana su sažeti na kraju dokaznog postupka optužbe u suđenju Slobodanu Miloševiću. Vidi: „Odgovor Tužiteljstva na podnesak Amici Curiae za oslobađajuću presudu na osnovu pravila 98bis“ (23. ožujka 2004.). Vidi također: Tužitelj protiv Slobodana Miloševića: Odluka po zahtjevu za oslobađajuću presudu “ (16. lipnja 2004.) poznat i kao, „Međupresuda “. U §144 dokumenta je stav Tužiteljstva naveden kako slijedi: „Shodno stavu Tužiteljstva, dokazi potkrepljuju zaključak da je postojao sustavni obrazac prema kojem su općine u Bosni i Hercegovini odabrane za uključivanje u srpsku državu preuzeli bosanski Srbi i da se razvio sustavni obrazac prema kojem su srpske snage postavile okvir za ovlaštenje i počinjenje genocidnih zločina i zločina progona." Dva dokumenta detaljno opisuju način na koji je planirano i izvršeno etničko razdvajanje. Prvi dokument bio je „Uputstvo SDS o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima“ (19. prosinca 1991.) dokazni predmet P434.3a. Ovaj dokument ujedno ima „A i B varijante“ (prosinac 1991.); drugi dokument je „Šest strateških ciljeva“ (svibanj 1992.). Vidi paragrafe §146 i §147. https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/tdec/en/040616.pdf

⁵³ N. TROMP, *Prosecuting Slobodan Milošević*, 141, 152, 155, 157, 161, 167. Vidi također: Tužitelj v. Slobodan Milošević: Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude“ (16. lipnja 2004.), § 249-253.

⁵⁴ Ibidem, 34, 141.

iznesene protiv Miloševića.⁵⁵ Međupresuda je odluka sudija o ocjeni zadovoljenja standarda u podnošenju dokaza koje je Tužiteljstvo priložilo za dokazivanje konkretnih točaka optužnice.⁵⁶ Naime, nakon što je Tužiteljstvo zaključilo svoj dio suđenja, obrana je podnijela "Zahtev za izricanje oslobađajuće presude" tvrdeći da iz predmeta treba ukloniti optužbe za genocid 1992. godine i 1995. godine, jer Tužiteljstvo te optužbe nije potkrijepilo dokazima. Tužiteljstvo je odgovorilo kontraargumentima, a Pretresno vijeće je potom utvrdilo da je dokazano izvan razumne sumnje da je postojao Udruženi zločinački pothvat, koji je uključivao i članove rukovodstva bosanskih Srba, namjera kojih je bila uništiti dio bosanskog muslimanskog stanovništva u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom, Kotor Varoši. Sudije su utvrdile: „Razmjeri i obrazac napada, njihov intenzitet, značajan broj muslimana ubijenih u sedam općina, zadržavanje muslimana, brutalno postupanje prema njima u zatvorskim centrima i drugdje, te postavljanje za cilj osoba od suštinske važnosti za opstanak muslimana kao grupe, sve su to čimbenici koji ukazuju na genocid.”⁵⁷ Sudije su zadržale svoj stav da bi donijele drugačiju presudu na kraju predmeta: test dokazivanja u Međupresudi je bio zasnovan na standardu po kojemu se ima ustanoviti je li postoji „slučaj na koji treba odgovoriti”; dok prvostupanjska presuda mora zadovoljiti standard dokazivanja optužbi u optužnici "izvan razumne sumnje". Sudije su zaključile da njihova odluka ne znači nužno da će Pretresno vijeće na koncu postupka potvrditi osuđujuću presudu za genocid, s obzirom da standard za utvrđivanje testa iz Međupresude nije dokaz sam po sebi.⁵⁸

Tijekom izvođenja dokaza obrane, koje je trajalo od rujna 2004. godine do ožujka 2006. godine, Milošević – koji je samog sebe zastupao na Sudu – nije ni počeo izvoditi dokaze za bosanski dio optužnice. U trenutku svoje smrti završio je obranu kosovske optužnice i tek se počeo baviti hrvatskim dijelom optužnice. Tijekom izvođenja dokaza obrane, Milošević je kao svjedoke pozvao neke svoje najvjernije suradnike, koje je Tužiteljstvo unakrsno ispitivalo i pribavilo dodatne važne dokaze o genocidu. Značajna i nezaboravna unakrsna ispitivanja o genocidnim zločinima u Srebrenici su se odvijala kada je Tužiteljstvo unakrsno ispitivalo Vladislava Jovanovića, bivšeg ministra vanjskih poslova Srbije i SRJ, koji je bio glavni šef diplomatske misije SRJ u UN kad se dogodio genocid u Srebrenici. Kada je Tužiteljstvo Jovanovića suočilo sa tekstom pisma koje je Srbija pripremila za Vijeće sigurnosti UN u kojem se navodi da je rukovodstvo bosanskih muslimana ubilo vlastiti narod u Srebrenici kako bi pokrenulo vojnu intervenciju protiv srpskih snaga, Jovanović je odgovorio da je sadržaj pisma zasnovan na informacijama koje je pružilo rukovodstvo RS. Svjedočenje Jovanovića 2005. godine je pokazalo da je Srbija, dakle Milošević,

⁵⁵ Vidi: *Tužitelj v. Milošević* Pretresno vijeće Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće, (IT-02-54-T), (16. lipnja 2004.).

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, §424, str. 58. Na koncu postupka Tužiteljstva 2004. godine, Pretresno vijeće je smatralo da postoje dokazi dovoljni da zatraže odgovor od Miloševića za genocid na sljedećih osam teritorija: Brčko, Prijedor, Sanski Most, Srebrenica, Bijeljina, Kotor Varoš, Ključ i Bosanski Novi („navedena područja”), §138.

⁵⁸ Ibidem.

imala priliku pružiti uvjerljivu obranu za genocid koji su srpske snage počinile u Srebrenici.⁵⁹ S obzirom da je suđenje trebalo završiti neka tri tjedna prije nego je Milošević preminuo, nedostatak protudokaza za optužbe za genocid u sedam općina iz 1992 od strane obrane bi značilo da bi Sudsko vijeće trebalo donijeti odluku na osnovu dokaza koje je Tužilaštvo iznijelo i koji su Sudskom vijeću stavljeni na razmatranje prije donošenja Međupresude.

II.8. Srbija, Srebrenica i zločini protiv čovječnosti i

Kvalifikacija zločina u optužnici je od suštinske važnosti. Praktičari, kao i akademici, ističu visok prag za dokazivanje zločinačke namjere - *dolus specialis* - "da se u cjelini ili djelimice uništi" zaštićena skupina (rasna, religijska, etnička ili nacionalna), što je potrebno za dokazivanje zločina genocida. Da bi osiguralo osuđujuću presudu za ista kaznena djela, ako se isti ti zločini kvalificiraju kao zločini protiv čovječnosti Tužiteljstvo mora dokazati „raširenu i sustavnu“ prirodu zločina, što se obično smatra lakšim testom nego test postavljen za dokazivanje genocidne namjere da su unište djelom ili u cjelini jedna zaštićena skupina. To je jedan od razloga zašto Tužiteljstvo u svoje optužnice isto kriminalno djelo često kvalificira uz zločine protiv čovječnosti i ratne zločine isto i kao genocid. Drugi, mnogo realniji razlog nastaje zato što se zločinačka nakana razlikuje od počinitelja do počinitelja, ovisno o njihovoj moći ili položaju u vlasti, de jure ili de facto: neki počinitelji bili su aktivno uključeni u planiranje i izvršenje zločina genocida - drugi nisu. Shodno tome, MKSJ⁶⁰ nije svaki zločin u Srebrenici okvalificirao kao genocid: devet optuženika se tereti za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine; i / ili kršenja zakona i običaja ratovanja.

Tabela 4 prikazuje optuženike MKSJ koji su optuženi za zločine u Srebrenici kvalificirane kao ratni zločini i zločini protiv čovječnosti i.

Optuženici ↓	Optuženi kao zvaničnici RS	Optuženi kao zvaničnici Srbije	Veze UZP za koje se terete u optužnici	Veze UZP dokazane u presudi	Presuda
1. D. Erdemović	+		-	-	5 godina
2. D. Jokić	+		-	-	9 godina
3. R. Miletić	+		-	-	18 godina
4. M. Gvero, umro 2013	+		-	-	5 godina
5. D. Obrenović*	+		-	-	17 godina
6. M. Nikolić*	+		-	-	20 godina
7. F. Simatović		+	+	-	Oslobođen; čeka se ponovno suđenje
8. J. Stanišić		+	+	-	Oslobođen; čeka se ponovno suđenje
9. M. Perišić		+	-	-	Oslobođen

Tabela 4: Presude vezane za zločine u Srebrenici koji nisu genocid

⁵⁹ Tužitelj v. Slobodan Milošević (IT-54-00), Dokaz 826.55. Svjedočenje Vladislav Jovanović, T 36363.

⁶⁰ To se odnosi na optužnice u kojima su navode sljedeći zločini: zločini protiv čovječnosti i; kršenja Ženevske konvencije; i kršenja zakona i običaja ratovanja.

Među pojedincima koji su optuženi za zločine protiv čovječnosti i u Srebrenici su bila i tri visoka zvaničnika iz Srbije - Jovica Stanišić, Franko Simatović i general Momčilo Perišić. Stanišić i Simatović su bili visoki službenici u Ministarstvu vanjskih poslova Srbije i kao takvi zaduženi za njegovu Jedinicu za specijalne operacije (JSO), poznatu i kao Crvene beretke. U njihovoj optužnici postoji UZP koji uključuje zvaničnike iz Srbije i zvaničnike iz RS.⁶¹ Činjenica da su na MKSJ oslobođeni svih optužbi 2013. godine je učinila irelevantnim veze UZP koje se navode u optužnici. Stanišić i Simatović su također navedeni kao članovi UZP u optužnicama protiv Miloševića, Karadžića i Mladića, ali Miloševićovo suđenje nije donijelo presudu: u presudama Karadžiću ili Mladiću sudije nisu utvrdile da je Tužiteljstvo dokazalo da su bili članovi UZP koji su planirali ili izvršili zločine u BiH.⁶² Predmeti Stanišić i Simatović su obnovljeni žalbenom presudom MKSJ iz 2015. godine po svim točkama prvobitne optužnice MKSJ koja je podignuta 2003. godine. Ponovljeno suđenje je započelo na MICT (Međunarodnom rezidualnom mehanizmu za kaznene sudove; u daljnjem tekstu MRMKS) kao nasljedniku MKSJ. Ovaj redoslijed suđenja učinit će suđenje Stanišiću / Simatoviću najdužim suđenjem u povijesti MKSJ i MRMKS: prošlo je 17 godina otkako su ova dvojica optužena 2003. godine; prošlo je 11 godina od početka njihovog suđenja na MKSJ 2009. godine; prošle su 3 godine od početka ponovljenog suđenja na MRMKS 2017. godine.⁶³ Bez obzira na presudu obnovljenog postupka - osuđujuću ili oslobađajuću - važnost presude MRMKS biti će ocjena dokaza u presudi: da li je Tužiteljstvo dokazalo točke optužnice za veze UZP optuženika i imenovanih supočinitelja koja bi povezala institucije Srbije i RS. Ukoliko se u presudi i utvrde veze kroz UZP – to će biti važan pomak u pravnom i povijesnom narativu koji ipak neće imati posljedica za pravni i povijesni narativ genocida, s obzirom na činjenicu da Stanišić i Simatović nisu optuženi za genocid za zločine počinjene u BiH što se odnosi i na kvalifikaciju zločina u njihovoj optužnici za Srebrenici. Optuženi su za činenje zločina protiv čovječnosti i. Ako se ustanove veze UZP sa zvaničnicima RS, to će biti prva presuda MKSJ ili MRMKS koja će Srbiju preko ova dva državna zvaničnika umiješati u rat u BiH nakon 19. svibnja 1992. godine.

Isto tako u MKSJ presudama pojedincima kojima je izrečena presuda za zločin genocida časnicima VRS koji su proglašeni krivim za genocid – Ratko Mladić, Radislav Krstić, Vujadin Popović, Milan Gvero, Drago Nikolić i Zdravko Tolimir – nije dokazana i pokazan veza s Vojskom Jugoslavija. Ovaj propust je još očitiji jer u optužnici podnesenoj protiv generala Momčila Perišića, koji je bio načelnik stožera VJ od 1993. godine do 1998. godine, doktrina UZP uopće nije spomenuta. Štoviše, njegovo ime nije bilo uključeno u UZP u bilo kojoj povezanoj optužnici protiv Miloševića,

⁶¹ Tužitelj v. Jovica Stanišić i Franko Simatović (IT-06-69-PT), §11. Imenovani članovi UZP su: Slobodan Milošević, Veljko Kadijević, Blagoje Adžić, Ratko Mladić, Radmilo Bogdanović, Radovan Stojičić, poznat i kao "Badža"; Mihalj Kertes, Milan Martić, Goran Hadžić, Milan Babić, Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić, Mićo Stanišić, Željko Ražnatović poznat i kao "Arkan", Vojislav Šešelj. Vidi: https://www.icty.org/x/cases/stanistic_simatovic/ind/en/staj-in3rdamd080710.pdf

⁶² Ibidem. Vidi bilj. 24.

⁶³ Vidi : https://www.irmct.org/sites/default/files/cases/public-information/cis-stanistic-simatovic-en_1.pdf

Karadžića ili Mladića. Zbog svoje dužnosti načelnika stožera VJ, Perišić je bio nadređen svim optuženicima koji su bili časnici u VRS a koji su istodobno bili članovi 30. kadrovskog centra VJ. U studenom 1993. godine general Perišić je potpisao naredbu o stvaranju 30. i 40. kadrovskog centra, što su zapravo bili administrativni nazivi za Vojsku Republike Srpske – VRS ; i Srpske vojske Krajine – SVK. Svi časnici VRS-a kojima je preduđeno za genocid - Ratko Mladić, Radislav Krstić, Vujadin Popović, Milan Gvero, Drago Nikolić i Zdravko Tolimir - i su bili članovi 30. kadrovskog centra VJ. Mladić je uz to bio i zapovjednik 30. kadrovskog centra. Da je Tužiteljstvo to povežalo objašnjavajući djelatnosti ovih pojedinaca u VJ, 30. kadrovskom centru i VRS, to je moglo dovesti do sasvim drugačije presude koja bi mogla objasniti veze, *de jure* i *de facto*, između Srbije i rukovodstva RS i samim tim direktno povezati Srbiju s planiranjem i izvršavanjem genocidnih zločina na području Srebrenice.⁶⁴

III. Posttranzicijski i strateški narativi o genocidu u BiH

Naučna literatura o međusobnom djelovanju pravnog, političkog i povijesnog utjecaja suđenja za masovne zločine koja nudi neke odgovore na pitanja kada i zašto će postkonfliktne elite usvojiti politiku izbjegavanja utvrđivanja kriminalne, političke i povijesne odgovornosti prethodnog režima. Potrebno je objašnjenje pitanja - zašto se države ponašaju onako kako se ponašaju, što su stvarni ali od javnosti skrivani, a što javno proklamirani ciljevi? Da li države u suradnji s sudovima za masovne zločine pristupaju s ciljem da se ti zločini rasvijetle i počinioci kazne ili države pristupaju toj suradnji da bi ostvarile svoje političke i ekonomske ciljeve bez stvarne namjere da pridonesu istini i pravdi?

Kada je riječ o suradnji Srbije sa MKSJ, teorija "Institucionalizma racionalnog izbora"⁶⁵ može ponuditi neke odgovore. Prema navedenoj teoriji, politički akteri primjenjuju instrumentalnu i stratešku logiku u postizanju svojih unaprijed utvrđenih političkih ciljeva, poput članstva u međunarodnoj instituciji. U političkoj analizi 'uloga i dobiti', politički akteri - država na primjer - prihvatiti će uvjete koji im se nameću isporučujući ono što se od njih službeno traži, ali istodobno pokušavajući maksimizirati svoje interese.⁶⁶ Potpisnici Daytonskog mirovnog sporazuma - predsjednici Srbije, Hrvatske i BiH – su se obvezali da će njihove države surađivati sa MKSJ u kojem je procjena te suradnje postala jedan od uvjeta za pristupni proces Europskoj uniji (EU). U slučaju postmiloševićvske Srbije, pristup uslovljavanja članstva u EU - poznat i kao strategija „mrkve i štapa“ – srpska državna elita je vješto

⁶⁴ Vidi npr. "JNA/VJ Kadrovska evidencija generala Zdravka Tolimira," Dokaz P923.4a, podnesen na MKSJ na suđenju Miloševiću. Günel, A. (2016). Strategic Europeanization of Serbia and the EU impact: the case of cooperation with International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *EGE Strategic Research Journal*. 7(1), 20-60

⁶⁵ Vidi *Preferences and Situations: Points of Intersection Between Historical and Rational Choice Institutionalism*, I. KATZNELSON i B. WEINGAST (eds.), (Russell Sage Foundation, 2005). Vidi poglavlja: I. KATZNELSON i B. WEINGAST "Intersections between Historical and Rational Choice Institutionalism," 1-24; J. ELSTER "Preference Formation in Transitional Justice," 247-279.

⁶⁶ A. GÜNEL, "Strategic Europeanization of Serbia And the EU Impact: The Case of Cooperation With International Criminal Tribunal For The Former Yugoslavia," *Ege Strategic Research Journal* 7(1), 2016: pp. 20-60.

balansirala između stvarne suradnje i one nametnute preko EU principa uvjetovanosti.⁶⁷

Sada ćemo se okrenuti analizi nastojanju Srbije da utječe na tranzicijski narativ genocida zločina nad nesrpskim stanovništvom na teritoriji BiH. Suđenja za genocid uvijek su od velikog interesa za državu čiji su građani, odnosno državni zvaničnici optuženi za ovaj zločin. Država će biti motivirana da koristi sve mehanizme koji joj stoje na raspolaganju kako bi spriječila pravnu potvrdu genocida u presudi, bez obzira radi li se o kaznenom postupku protiv pojedinca ili o tvrdnjama o genocidu protiv odgovarajuće države iz najmanje tri razloga. Prvo, presuda suda da je počinjen genocid postaje trajni povijesni zapis koji će zauvijek ocrniti nacionalnu povijest te države. Drugo, bilo koji dokaz o genocidu koji implicira državnog zvaničnika mogao bi se upotrijebiti protiv države o kojoj je riječ pred Međunarodnim sudom pravde (MSP) i ako se utvrdi da je odgovorna za genocid, državi će vjerojatno biti naloženo da plati značajnu odštetu oštećenoj strani. Treće, odbijanje priznanja masovnih zločina koje je počinio bivši režim - a posebice zločin genocida - daje slobodu postkonfliktnoj državnoj eliti da nastavi „nedovršene“ geopolitičke ciljeve koje prethodni režim nije uspio ostvariti unatoč počinjenju masovnih zločina.⁶⁸

U sljedećem poglavlju istražiti ćemo kako su optužnice za genocid protiv pojedinaca pred MKSJ i tužba za genocid koju je BiH pokrenula protiv države Srbije pred MSP utjecale na suradnju Srbije sa MKSJ.

III.1. Dinamika između tranzicijske i posttranzicijske pravde, 2000-2020

Ovaj dio analize je zasnovan na tezi da je dinamika suradnja Srbije sa MKSJ bila uvjetovana na sljedeći način: s jedne strane Srbija je počela da predaje dokaze iz svojih državnih arhiva, dok se sa druge strane trudila da zaštiti vlastite nacionalne i vitalne državne interese. Dinamiku suradnje sa MKSJ u razdoblju od 2000. godine do 2020. godine odredile su različite unutarnje i vanjske političke prilike. Početak suradnje započinje 2000. godinom kada Milošević odlazi s vlasti. Za završetak je uzeta 2020. godina usprkos činjenici da je MKSJ zatvorio svoja vrata u prosincu 2017. godine. Od 2018. godine MRMKS je nastavio rad MKSJ i očekivalo se da će se posljednje presude biti izrečene 2020. godine. To se nije dogodilo i posljednje dvije presude u predmetu Ratko Mladić i Stanišić/Simatović su za sad odgođene. Time je završetak tranzicijskog procesa odgađa dok je se postranicijski proces zahuktava još od 2008. godine.

⁶⁷ M. DOBBELS, "Serbia and the ICTY: How effective is EU Conditionality?" EU Diplomacy Papers. 6(1), 4-29. S. ECONOMIDES and J. KER-LINDSAY, 'Pre-Accession Europeanization: The Case of Serbia and Kosovo' *Journal of Common Market Studies* 2015. 53(5), 1027-1044. B. STAHL, 'Another strategic accession? The EU and Serbia (2000-2010)', *Nationalities Papers* 41(3), 2013, 1-22. A. ZHELYAZKOVA et al., "European Union Conditionality in the Western Balkans: External Incentives and Europeanisation", in: J. ĐANKIĆ, K. SOEREN and M. KMEZIĆ (eds.), *The Europeanisation of the Western Balkans. A Failure of EU Conditionality?* Basingstoke (Palgrave, 2018), 15-37.

⁶⁸ G. NICE & N. TROMP, "International Criminal Tribunals and Cooperation with States: Serbia and the Provision of Evidence for the Slobodan Milošević Trial at the ICTY," in M. DE GUZMAN and D. AMANN (eds.), *Arcs of Global Justice: Essays in Honor of William A. Schabas*. (Oxford, UK: Oxford University Press, 2017), 445-465: 463.

Ovo paralelno postojanje tranzicijskog i posttranzicijskog proces nije neočekivano. Proces posttranzicijske pravde od strane srpskih državnih elita je započeo 2008. godine, a politički značaj dobiva od 2011. godine; 2020. godine najvidljiviji rezultat posttranzicijskog političkog programa rada je bila pobjeda prosrpske koalicije na izborima u Crnoj Gori. Ova pobjeda je dio političke kampanje populističke nacionalističke koalijske vlade u Srbiji koja je uvela vlastitu verziju velikosrpske ideologije i nazvala ju „srpski svet“, nastojanje da se Srpska pravoslavna crkva, tj. 'meka sila' religije koristi za ujedinjenje Srba u susjednim postjugoslavenskim državama u kojima Srbija još uvijek ima teritorijalne ambicije kako bi proširila svoje sadašnje granice ili uspostavila svoj politički utjecaj.

Sada ćemo razmotriti razvoj postkonfliktnog programa rada Srbije kako bismo otkrili kada i tko je „politiku prošlosti“ uveo u „politiku sadašnjosti“. U tu svrhu identificirati ćemo pet perioda u kojima ćemo tražiti prekretnice koje predstavljaju promjenu u programu tranzicijske pravde u državnoj eliti Srbije: (1) Period tranzicijske pravde, 2000-2003; (2) Period preuzimanje kontrola nad tranzicijskim narativom, 2003-2007; (3) Period okončanja perioda tranzicijske pravde, 2008-2011; (4) Period posttranzicijske pravde, 2012-2017; (5) Povratak geopolitici, 2018-2020.

1. Period tranzicijske pravde, 2000-2003

Prva faza je obuhvaćala razdoblje prve postkonfliktne vlade u Srbiji za vrijeme premijera Zorana Đinđića. Tijekom ovog kratkog razdoblja od 2,5 godine, Đinđićeva vlada se pozabavila uspostavljanjem ravnoteže između onoga što je bilo potrebno i onoga što je bilo moguće u Srbiji u prvim godinama nakon pada Miloševićevog režima. Đinđićev politički realizam bio je zasnovan na njegovom poimanju da demokratska konsolidacija u Srbiji mora biti povezana sa prozapadnom političkom orijentacijom. Politički, gospodarski i finansijski oporavak Srbije uvelike je ovisio o njenoj reintegraciji u međunarodne gospodarske i finansijske procese iz kojih je Srbija izuzeta nakon uvođenja sankcija UN SRJ u svibnju 1992. godine. Jedan od uvjeta koje je Srbiji nametnula međunarodna zajednica za njenu reintegraciju u međunarodnu zajednicu je suradnja sa MKSJ. Međunarodna obveza Srbije da surađuje sa MKSJ zasnivala se na Daytonskom mirovnom sporazumu, koji je u prosincu 1995. potpisao i tadašnji predsjednik Srbije Slobodan Milošević.⁶⁹ Paradoksalno, prvi konkretan pokazatelj suradnje Vlade Srbije bilo je prebacivanje Slobodana Miloševića kao optuženika na MKSJ u lipnju 2001. godine. Ovo je bilo hrabro političko djelo od stane post-Miloševićevog režima koje je pokrenulo otpor Đinđićevoj politici i izazvalo neprijateljstvo mnogih, još uvijek aktivnih, pojedinca odanih bivšem režimu koji su se bojali za svoj osobni položaj. Pravi izazov za Vladu je započeo nakon prebacivanja Miloševića u Den Haag kada je Tužiteljstvo počelo slati zahtjeve Beogradu za pomoć tražeći dokumentarne, audio, video i elektronske dokaze iz državne arhive potrebne za suđenje Miloševiću. Štoviše, kada su istražitelji MKSJ počeli razotkrivati svu

⁶⁹ „Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini“ (u daljnjem tekstu Daytonski mirovni sporazum), članak IX.

ozbiljnost upletenosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije u ratovima u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu, pripadnici specijalnih jedinica postali su nervozni i okrenuli se protiv Đinđićeve politike suradnje, plašeći se da mogli biti optuženi i suđeni pred MKSJ.⁷⁰ Kada su istražitelji MKSJ počeli pozivati i umirovljene i zaposlene pripadnike Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije na ispitivanje, tada se sigurnosno stanje u Srbiji počelo ubrzano pogoršavati. U ožujku 2003. godine je izvršen atentat na Đinđića. Njegove ubojice su lišene slobode, suđeni i osuđeni. Svi su bili pripadnici Jedinice za specijalne operacije (JSO), paradržavne jedinice srpskih unutarnjih poslova čiji su pripadnici bili raspoređeni na teritorijama Hrvatske, BiH i Kosova kako bi se borili zajedno sa loklanim srpskim snagama. Ispostavilo se da su atentatori i mreža sukonspiratora bili zabrinuti zbog Đinđićeve politike suradnje sa MKSJ i da su se organizirali pod kodnim nazivom "Stop Hagu" kako bi spriječili premijera Srbije da sarađuje sa MKSJ i time ugrozi mnoge od njih.⁷¹

2. Preuzimanje kontrola nad tranzicijskim narativom, 2003-2007

Druga faza, započinje atentatom na premijera Zorana Đinđića. U tom vremenskom razdoblju Đinđićevi nasljednici su uveli izvanredno stanje u kojem su uhapšeni atentatori i otkriveni i drugi zločini koje su počinili isti ti veterani JSO.⁷² Činilo se da su atentatori postigli suprotno od onoga što su prvobitno planirali: nakon atentata i istrage protiv pripadnika JSO, mnogi od njih su optuženi, suđeni i osuđeni za ranije zločine, koji prethodno nisu bili razjašnjeni. Kada je riječ o suradnji sa MKSJ, atentat na Đinđića je bio prekretnica u kojoj su njegovi nasljednici redefinirali prirodu ove suradnje.⁷³ Prvenstvo nacionalnih interesa i vitalnih državnih interesa iskazano je u pogledu zaštite dokaza iz državnih arhiva koji bi mogli razotkriti ulogu pojedinaca i državnih institucija u činjenju masovnih zločina i genocida u BiH pred MSP. Nakon Miloševićevog prebacivanja u Den Haag 2001. godine, tim Tužiteljstva je potraživao veliki broj dokumenata kako bi dokazao optužbe za genocid protiv Miloševića koje bi - kao javne - BiH mogla koristiti i na MSP u tužbi za genocid protiv Srbije što se čekalo još od 1993. godine. Beograd je nastavio surađivati iz pragmatičnih političkih razloga, istodobno pokušavajući zadržati i nadzirati dokaze koji bi mogli razotkriti umiješanost Srbije u genocid u BiH. Nakon atentata na Đinđića, promijenio se program suradnje Srbije sa MKSJ. Sva se usmjerila na zaštitu dokumenata koje je od javnosti tražilo Tužiteljstvo MKSJ. Prijepiska između glavnog tužitelja MKSJ i ministra vanjskih poslova Srbije u svibnju 2003. godine je predstavljala dogovor po kojem će Tužiteljstvo poštovati zahtjeve Srbije za redigiranje stranica i rečenica iz dokumenata koji su bili

⁷⁰ Vidi npr.: "Likvidirao sam ga zbog Haga," *Blic* (26. 12.2003.). <https://www.blic.rs/vesti/hronika/likvidirao-sam-ga-zbog-haga/zrpwn3b> "Sponzori i teoretičari zavere," *Vreme* (10.04.2003.). <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=337394>

⁷¹ TROMP, *Prosecuting Slobodan Milošević*, 130-133.

⁷² Vidi npr.: S. BISERKO (ur.) „Ljudska prava i odgovornost: Srbija 2003.“, (Helsinški odbor za ljudska prava Srbija, Beograd, 2004.), 49-54 i 87-90. Ispostavilo se da su isti atentatori koji su se urotili da ubiju premijera Đinđića bili umešani u atentat na Ivana Stambolića, bivšeg političkog mentora Miloševića, koji je kasnije postao politički rival. Stambolić je izvršio atentat na Milorada Lukovića Legiju, pripadnika ozloglašene paradržavne jedinice, službeno zvane JSO (Jedinica za specijalne operacije) koja se nezvanično nazivala Crvene beretke. Vidi: TROMP *Prosecuting Slobodan Milošević*, 132-133.

⁷³ V. S. BISERKO (ur.) „Ljudska prava i kolektivni identitet: Srbija 2004.“, (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava Srbija, 2004.), str. 146-154

kako važni za dokazivanje Miloševićeve kaznene odgovornosti za genocid, tako i iskoristivi u tužbi za genocid pred MSP za dokazivanje odgovornosti Srbije kao države za zločin genocida. Uključivanjem u pregovarački proces sa rukovodstvom Tužiteljstva o uvjetima predaje dokumenata, Srbija je uspjela zaštititi tisuće stranica relevantnih dokumenata od javnosti i od drugih sudova. Neposredni razlog za traženje zaštite su bile stenografske zabilješke Vrhovnog saveta odbrane (VSO), najvišeg političkog tijela Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), federacije Srbije i Crne Gore koja je postojala od 1992. godine do 2003. godine. VSO je bilo kolektivno predsjedništvo koje se sastojalo od tri člana sa pravom glasa: predsjednika Srbije, predsjednika Crne Gore i predsjednika SRJ. Slobodan Milošević je bio predsjednik Srbije, i time član VSO-a 1992. do 1998. godine i svaka njegova riječ je bila zabilježena stenografskim i video zapisima. Samim tim svaka stranica iz VSO zapisa je bila od velikog značenja dokazivanje njegove individualne kaznene odgovornosti za genocid u razdoblju od 1992. do 1995. godine. Samim tim, ako upotrijebljeni javno u sudnici, ti isti dokazi bi mogli biti upotrijebljeni i kao dokazi o državnoj odgovornosti države Srbije za zločine genocid počinjene na području BiH.⁷⁴ Državno vodstvo Srbije je bilo svjesno da bi sporazum iz 2003. godine, zaključen između Srbije i Tužiteljstva, zapravo omogućio Srbiji da sakrije sve stranice iz VSO sadržaj kojih bi inkriminirao Miloševića ali i Srbiju kako se ti dijelovi VSO transkripata ne bi mogli biti koristiti u postupke koji je BiH vodila protiv Srbije pred MSP. Poslije uspjeha koje je Srbija postigla u direktnoj nagodbi Tužiteljstvo je 2005. godine Srbija proširuje svoje zahtjeva u direktnim pregovorima sa Tužiteljstvom za zaštitu svih važnih dokumenata iz državnih arhiva u korištenju u premetu Milošević kao i u korištenju u svim drugim predmetima na MKSJ. Tužiteljstvo na to pristaje i Srbija time izlazi kao neočekivani pobjednik.

Srbija je u ovom periodu bila vrlo aktivna u svojoj težnji za članstvom u EU, a taj proces je bio uvjetovan njenom suradnjom sa MKSJ. Kontrolom predavanja dokaza na MKSJ tj. Štićenjem od javnosti svih potencijalni inkriminirajućih dokumenata ili pojedinih stranica, Srbija je uspostavila kontrolu nad narativom o genocidu na oba suda - MKSJ i MSP. Činjenica da je Milošević preminuo 2006. godine prije okončanja suđenja bez izrečene presude po optužnici za genocid; i činjenica da presuda Međunarodnog suda pravde iz veljače 2007. godine nije proglasila Srbiju izravno odgovornom za planiranje i izvršenje genocida u BiH, bile su rezultat aktivne politike Srbije u zaštiti nacionalnog i vitalnog državnog interesa Srbije.⁷⁵

Ishod oba suđenja je predstavljao važnu prekretnicu za srpsko rukovodstvo: oba suđenja su se bavila odgovornošću Srbije za zločin genocida i oba su završila bez pravnih posljedica po Srbiju. Uslijedila je politička promjena koja je predstavljala povratak u prošlost: na izborima 2008. godine, Miloševićeva politička stranka SPS se vratila na vlast nakon 8 godina odsustva.

⁷⁴ G. NICE & N. TROMP, "International Criminal Tribunals and Cooperation with States: Serbia and the Provision of Evidence for the Slobodan Milošević Trial at the ICTY," 445-465.

⁷⁵ S. BISERKO (ur.), „Ljudska prava: talac državne regresije“, (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava Srbija, 2006), 100-116.

3. Period okončanja perioda tranzicijske pravde: vraćanje „politike prošlosti“ u „politiku sadašnjosti“, 2008-2011

Treća faza je započela uspostavljanjem nacionalističke populističke vlade 2008. godine. Nakon osam godina, tijekom kojih je bila isključena iz vlasti, Socijalistička partija Srbije (SPS), stranka koju je 1990. godine osnovao Milošević, se vratila na vlast. Iako su još uvijek bile uključene u proces pristupanja EU, državne elite Srbije su se uključile u proces poštivanja uvjeta EU hvatanjem i transferom preostalih bjegunaca u Hag, istodobno kontrolirajući tranzicijski narativ o genocidu. Budući da se Miloševićovo suđenje završilo bez presude, pritisak MKSJ je bio usmjeren na privođenje i premještanje u Hag preostalih bjegunaca MKSJ⁷⁶: poglavito Radovana Karadžića i Ratka Mladića.⁷⁷ Karadžić je lišen slobode u Beogradu 2008. godine i prebačen u Hag; Mladić je također uhićen na teritoriji Srbije i to 2010. godine i prebačen u Hag. To je Srbiji pružilo priliku da zatvori poglavlje o suradnji sa MKSJ. Nakon što su započela suđenja Karadžiću i Ratku Mladiću, srpska državna elita i dalje je bila zabrinuta zbog presuda: hoće li ova suđenja donijeti presudu koja će potvrditi optužbe za genocid iz 1992. godine?; i da li će njihove presude povezati genocid u Srebrenici sa pojedincima iz Srbije koji su imenovani članovima UZP - nadasve sa Slobodanom Miloševićem - jedinom osobom iz Srbije optuženom za zločin genocida? Ako bi ove presude potvrdile da se 1992. godine desio genocid na sjeveru Bosne i da su pojedinci iz Srbije povezani sa genocidom u Srebrenici, država BiH bi mogla iskoristiti ove presuđene činjenice i za reviziju presude MSP iz 2007. godine: rok za reviziju je iznosio 10 godina a istekao bi u veljači 2017. godine.⁷⁸

2011. godine srpski intelektualci bliski Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU) su objavili neslužbeni dokument nazvan Memorandum SANU II, kao analogiju Memorandumu SANU iz 1986. godine, koji se smatra razlogom strelovitog uspona Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji 1988. godine i ratova koji su uslijedili na području bivše Jugoslavije pod njegovim vodstvom devedesetih godina. Memorandum SANU su napisali brojni ugledni srpski akademici a njihova dijagnoza političke, gospodarske i kulturne krize komunističke Jugoslavije je sagledana kroz položaj Srba u Jugoslaviji. Preporuke ovih istaknutih srpskih akademika o tome kako se nositi sa krizom su postale neslužbeni program za Miloševićevu politiku koncem 1980ih.⁷⁹ Miloševićev proklamirani cilj je bio "spasiti" Srbe koji žive na Kosovu, u Hrvatskoj i u BiH od "još jednog genocida". To se trebalo postići promjenom Ustava Srbije kako bi se "vratio" teritorijalni integritet Srbije ukidanjem statusa njenih autonomnih pokrajina - Vojvodine i Kosova. Miloševićev "križarski rat" u svojstvu "spasitelja" srpskog naroda širom jugoslavenskih republika je bio, gledano iz unazad,

⁷⁶ Preostala trojica bjegunaca su bili : Goran Hadžić (vođa hrvatskih Srba iz ratnih vremena), Radovan Karadžić i Ratko Mladić.

⁷⁷ S. BISERKO (ur.), „Ljudska prava, demokratija i nasilje,“ (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava Srbija, 2008), 40-54 i 90-110.

⁷⁸ S. BISERKO (ur.), „Opstruisana evropska opcija,“ (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2011), str. 33-57; 85-121; 639-657.

⁷⁹ Vidi napr. TROMP, *Prosecuting Slobodan Milošević*, 70-80.

izgovor za ciničniju artikulaciju i implementaciju političkog programa koji je bio usmjeren na centraliziranje jugoslavenske federacije koja bi Srbiju pozicionirala kao dominantnu političku silu.⁸⁰ Ova politika nije uspjela i izazvala je raspad jugoslavenske države. Nakon 25 godina nakon pojavljivanja prvog Memoranduma SANU koji je vadio u ratove, autori Memoranduma SANU II pišu da se vojni porazi Srbije u ratovima 1990. trebali smatrati konačnim: bitke izgubljene u ratu treba izvojevati u miru. Isto tako ovaj dokument iz 2011 najavljuje oživljavanje pitanje srpske dijasporu u regiji od strane postkonfliktne srpske političke elite.

Dokument navodi strategiju kako iskoristiti nezadovoljstvo i nemire u susjednim državama i iskoristiti ih kako bi se "oslabila oštrica optužbi protiv Srbije".⁸¹ Tekst ovog dokumenta se pojavio u nekoliko publikacija, uključujući faksimil cijelog dokumenta objavljenog 2013. godine u bosanskom časopisu.⁸² Europa Magazin je razotkrio postojanje ovog dokumenta, koji je potom objavila bosanska dijaspora u SAD. Europa Magazin ujedno navodi da su Memorandum SANU II stvorili isti oni srpski intelektualci koji su bili tvorci originalnog Memoranduma SANU s ciljem da spasi Srbiju nakon svih poraza i da je stavi je u ravnopravan položaj sa državama na koje je izvršila agresiju. U opisu dokumenta je navedeno da nekoliko poglavlja navodi osnovne pravce i ciljeve kako Srbija treba i može biti spašena u međunarodnim sudskim procesima. Također, kako umanjiti odgovornost Srbije za počinjene zločine i razaranja.⁸³

Slučajno ili vremenski ciljano, Skupština Srbije te iste godine usvaja „Strategiju za očuvanje i jačanje odnosa matične države i dijasporu i matične države i Srba u regionu“ 2011.godine. Strategija je najavila povratak političkog programa rada iz Miloševićeve ere koji se bavio Srbima koji žive van granica Srbije. Kada je riječ o uvođenju „politike prošlosti“ u „politiku sadašnjosti“, 2008. godina i 2012. godina su ključne godine za postkonfliktnu Srbiju. Proglašenje nezavisnosti Kosova u veljači 2008. godine i formiranje nove vlade Srbije u srpnju 2008. godine kao koalicione vlade, uz učešće Miloševićeve stranke SPS, su vratili temu granica postjugoslavenske države na politički dnevni red Srbije. Vlada Srbije je 2011. godine također usvojila strategiju⁸⁴ koja navodi da su oko 4 milijuna Srba, odnosno jedna trećina srpskog stanovništva, živjela van granica Republike Srbije.⁸⁵ Ovaj etnocentrični dokument, usvojen 2011.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Vidi M. DEDIĆ "Memorandum 2 predviđa ujedinjenje Republike Srpske i Srbije za jednu deceniju," *Slobodna Bosna*, (21.03.2013.). <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Slobodna%20Bosna%20-%2020april%202013.pdf>

⁸³ Vidi Drugi Memorandum SANU, "Europa magazine (April 2011), 12-15: 12. <http://www.europamagazine.info/PDF/EuropaApril2011.pdf>

⁸⁴ Vidi *Strategija za očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijasporu i matične države i Srba u regionu*, Službeni glasnik, br. 4/2001, 14/2011. Na osnovu člana 12. Zakona o dijaspori i Srbima u regionu ("Službeni glasnik RS", broj 88/09) i člana 45. stav 1. Zakona o Vladi ("Službeni glasnik RS", br. 55/05, 71/05 - ispravka, 101/07 i 65/08).

⁸⁵ Ibidem.

godine, odmah je uspoređen sa zloglasnim Memorandumom koji je 1986. godine izradila Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU).⁸⁶

Izraz „Srbi u regionu“ je korišten u dokumentu za srpski narod koji živi u Republici Sloveniji, Republici Hrvatskoj, BiH, Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji, Rumunjskoj, Albaniji i Mađarskoj, dok se najznakovitiji paragrafi odnose na Srbe koji žive u BiH, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Kosovo u dokumentu uopće nije ni spomenuto. Velika pažnja se usmjerila na Srbe koji žive u BiH. Republika Srpska je opisana kao najvažnije područje interesa Srbije obzirom da gotovo polovina Srba iz dijaspeore živi na teritoriji RS. Predložen je čitav niz konkretnih mjera za suradnju relevantnih institucija: Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Srbije je potaknuto da podrži ulaganje u područjima Republike Srpske; Ministarstvo prosvjete Srbije bi trebalo raditi na integraciji njihovih obrazovnih sustava. Dokument dodjeljuje posebnu ulogu ministarstvima vjera i svećenstvu pravoslavne vjere u RS da rade na očuvanju nacionalnog identiteta Srba.⁸⁷

4. Period posttranzicijske pravde: definiranje programa posttranzicijske pravde, 2012-2017

U razdoblju od 2012. godine do 2017. godine, političke promjene u Srbiji su najavile povratak srpskih nacionalističkih stranaka na vlast. 2012. godine Srpska napredna stranka (SNS), koju je predvodio Aleksandar Vučić, je pobijedila na općim izborima i potom formirala populističku nacionalističku vladu u koaliciji sa SPS koju je predvodio Ilica Dačić, vođa te stranke poznat po svojoj nepokolebljivoj podršci Slobodanu Miloševiću i njegovom političkom naslijeđu.

MKSJ je 2013. godine oslobodio generala Momčila Perišića, kao i Jovicu Stanišića i Franka Simatovića. General Perišić je izjavio, po dolasku u Beograd, da to nije samo njegovo osobno oslobađanje već da je oslobođena i država Srbija. Stanišić i Simatović su se vratili na sud radi ponovnog suđenja pred MRMKS, ali kojim god putem presuda krenula, obzirom na ograničene točke optužnice, ona neće moći podržati promjenu koja je već postojala u tranzicijskom narativu o učešću Srbije u ratu u BiH.⁸⁸ Vojislav Šešelj, ultranacionalistički političar iz Srbije, je 2018. godine oslobođen svih optužbi za zločine na teritoriji Hrvatske i BiH, a proglašen je krivim za zločine protjerivanja Hrvata s područja Srbije 1991. godine. Suđenja Karadžiću i Mladiću – koja su mogla promijeniti stvari – su se završila presudama koje su ispale vrlo povoljne za Srbiju. Sudije su u obje Karadžićeve presude - Presuda Pretresnog vijeća iz 2016. godine i Presuda Žalbenog vijeća iz 2019. godine, utvrdile da Milošević nije bio dio UZP koji je bio odgovoran za zajednički plan za BiH. Srbijski političari

⁸⁶ Vidi N. GRABEŽ, „Preformulisane regionalne aspiracije,” *Radio Free Europe* (19. ožujka 2011.).
https://www.slobodnaveropa.org/a/tema_sedmice_region_srbi_srbija/2343463.html

⁸⁷ Strategija za očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspeore i matične države i Srba u regionu.

⁸⁸ Vidi npr. Ilica Dačić je tvrdio da presuda Karadžiću znači da Srbija nije kriva za počinjenje ratnih zločina.
<http://www.telegraf.rs/vesti/politika/2344010-dacic-presuda-karadzicu-je-dokaz-da-je-srbija-nije-kriva-za-ratne-zlocine>

su označili Presudu Karadžiću iz 2016. godine kao oslobađanje Miloševića i Srbije od bilo kakvog učešća u ratu u BiH. Potom je Žalbeno vijeće 2019. godine potvrdilo presudu o genocidu za Srebrenicu, ali je dodalo da nije bilo dokaza da je bilo koja od navedenih osoba iz Srbije bila član UZP.⁸⁹ Slično tome, u prvostupanjskoj presudi u predmetu Mladić iz studenog 2017. godine nisu pronađeni dokazi da je Milošević bio član UZP.⁹⁰ Država BiH, zapravo zastupnik bosanskih muslimana u Predsjedništvu BiH, nije podnio zahtjev za reviziju presude MSP za genocid do veljače 2017. godine, što je Srbiji dalo priliku da zakonsku bitku o genocidu završi kao pobjednica na oba suda UN - MKSJ i MSP.

5. Povratak geopolitici, 2018. godine do danas

Briga za kulturna, gospodarska i ljudska prava srpskih državljana koji žive u susjednim državama mogla bi se smatrati legitimnom brigom Srbije za dobrobit i blagostanje srpskog stanovništva koji živi u susjednim državama. Ova obnovljena briga Beograda za srpsku dijasporu, stavljena u povijesni i politički kontekst nedavnih ratova i masovnih zločina koje su srpske snage počinile nad nesrbima, je izazvala dužni oprez u susjedstvu. Ova strategija „meke moći“, tj. depolitiziranog načina nastavka ideologije „ugrožavanja srpstva“ na teritorijama u susjednim državama na koje Srbija još uvijek polaže je zasnovana na upotrebi kulturnih i vjerskih veza za mobiliziranje Srba po potrebi Beograda.⁹¹

Postkonfliktni narativ u Srbiji se može u cjelosti razumjeti ako se analizira kroz prizmu još uvijek postojećih geopolitičkih ambicija da se prošire državne granice postjugoslavenske Srbije. Odnedavno je također postalo jasno da Srbija teži povratku kontrole nad Crnom Gorom, usprkos činjenici da je Crna Gora nezavisna država od 2006. godine, a država članica NATO od 2017. godine. Primjena strategije za Srbe u regiji preko „meke sile“ je rezultiralo u masovnim protestima koje su organizirali Srbi u Crnoj Gori, a koji su započeli 2019. godine kao reakcija na Zakon o vjerskim zajednicama koji je izglasan u Crnoj Gori i koji je dotakao pravo na imovinu Srpske pravoslavne crkve.⁹² Ubrzo su se ove demonstracije s vjerskim predznakom okrenule protiv crnogorskog predsjednika Mila Đukanovića i njegove euroatlantske politike.⁹³ Ovaj pritisak „rulje“ na crnogorski establišment predvođen Đukanovićem kao jednm od najdugovječnijih političkih lidera u Evropi, dovodi do pobjede pro-Srpske koalicije na parlamentarnim izborima 2020. što je pokazatelj uspjeha srpske posttranzicijske strategije. Time se stvorilo novo potencijalno žarište nestabilnosti na postjugoslavneskom prostoru koje otvara prostor u ovom dijelu Evrope novim

⁸⁹ Vidi fusnotu #43.

⁹⁰ Vidi fusnotu #43.

⁹¹ N. GRABEŽ, „Preformulisane regionalne aspiracije.“

⁹² Vidi npr. „Ecclesiastical Dispute: yet another point of clash between Serbia and Montenegro,“ Helsinki Bulletin 160, (December 2019). <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No150.pdf>

⁹² Vidi „The Elections in Montenegro from Belgrade’s Perspective,“ Helsinki Bulletin (September 2020). <https://helsinki.org.rs/doc/HB-No157.pdf>

⁹³ „The Elections in Montenegro from Belgrade’s Perspective,“ Helsinki Bulletin (September 2020). <https://helsinki.org.rs/doc/HB-No157.pdf>

geopolitičkim igrama u kojima bi glavnu ulogu mogle u skoroj budućnosti imati Srbija, Rusija i Kina.⁹⁴

III.2 Inicijativa „Korekcija granice“⁹⁵ – teritorijalne aspiracije na Kosovu

Otkako je Kosovo proglasilo nezavisnost 2008. godine, Srbija insistira na teritorijalnoj autonomiji općina sjevernog Kosova podržavajući stvaranje „Skupštine srpskih opština“ koja je 2013. godine postala „Zajednica opština sa srpskom većinom.“ Ustav Zajednice ovih općina nalikuje formuli koju je Srbija primjenila u stvaranju Republike Srpske na teritoriju BiH. Srbija još uvijek planira uključiti u svoje državne granice i teritorij RS kao i sjever Kosova gdje se nalaze te srpske općine.⁹⁶

Dogovor Kosova i Srbije o „teritorijalnoj zamjeni“ je procurio u tisak 2019. godine. Dogovor su podržali Trumpova administracija i EU: Srbija je bila spremna zamijeniti teritoriju doline Preševo s dva grada koja su imala veliku većinu kosovskih Albanaca - Preševo i Bujanovac - s kosovskim Albancima u zamjenu za teritoriju Zajednice srpskih opština na sjeveru Kosova.

SAD i EU su jedno vrijeme podržavale geopolitički dizajn Srbije, ali kosovske političke institucije su žestoko podijeljene oko teritorijalne zamjene. Kosovski predsjednik Hashim Thaci je bio pobornik ovog rješenja jer bi to moglo dovesti do toga da Srbija prizna Kosovo kao nezavisnu državu, što bi zauzvrat moglo omogućiti članstvo Kosova u UN u doglednoj budućnosti.⁹⁷ Prema ovoj računici, Kosovo ne bi izgubilo na veličini svoje teritorije ili stanovništva - promijenio bi se samo oblik državnih granica.

Usprkos spremnosti bivšeg kosovskog predsjednika Thacija da radi na "korekciji granice" sa Srbijom, zamjena teritorija se još nije dogodila. I ne samo zbog toga što je inicijativa „korekcije granica“ podijelila i međunarodnu zajednicu, diplomate, aktiviste za ljudska prava, znanstvenike i druge balkanske promatrače. Pristalice ove strategije vide tu inicijativu kao put napretka za okončanje političkog sukoba između Beograda i Prištine i kao jedini način da Kosovo postane član UN.⁹⁸

⁹⁴ Vidi na primjer J. Bugjaski "Montenegro is central stage in Balkan conflict" / "Crna Gora je u centru konflikta na Balkanu" *Washington Examiner* (10 March 2021).

<https://www.washingtonexaminer.com/opinion/montenegro-is-center-stage-in-balkan-conflict>

⁹⁵ "Korekcija granica" je administrativni pojam koji je uvela međunarodna zajednica kako bi naglasila njegovu „sporazumnu“ prirodu. Izraz „korekcija granica“ prvi put se javno koristi tijekom pregovora Srbije i Kosova 2018. godine. Političari, komentatori, aktivisti za ljudska prava i akademici ga koriste. Međutim, ne postoji javni dokument o politici djelovanja koji ocrta načela ponovnog dogovora o kojima bi se trebale složiti uključene strane.

⁹⁶ V. S. BISERKO, "Ima li plana za Kosovo"; "Kosovo, Serbia consider a land swap, an idea that divides the Balkans," Reuters-UK, (06 September 2018). <https://uk.reuters.com/article/uk-serbia-kosovo/kosovo-serbia-consider-a-land-swap-an-idea-that-divides-the-balkans-idUKKCN1LM2B5>

⁹⁷ S. DRAGOJLO, X. BAMI, "Land Swap Idea Resurfaces to Haunt Serbia-Kosovo Talks: Balkan Insight (16 June 2020). <https://balkaninsight.com/2020/06/16/land-swap-idea-resurfaces-to-haunt-serbia-kosovo-talks/>

⁹⁸ "Kurti denounces land-swap proposal in phone calls with the regional leaders," European Western Balkan e-journal, (27 May 2020). <https://europeanwesternbalkans.com/2020/05/27/kurti-denounces-land-swap-proposal-in-phone-calls-with-the-regional-leaders/>

⁹⁸ Vidi npr. T. LESS, "Dysfunction in the Balkans: Can the Post-Yugoslav Settlement Survive?" <https://www.foreignaffairs.com/articles/bosnia-herzegovina/2016-12-20/dysfunction-balkans>. Timothy Less "The Next Balkan War," 06 June 2016 *New Statesman*, <https://www.newstatesman.com/world/2016/06/next-balkan-wars>. S. BISERKO

Suprotan stav dolazi iz kosovske političke opcije koju predvode Albin Kurti i njegova stranka Vetëvendosje (Samoopredjeljenje).⁹⁹ Ova stranka je zabilježila pobjedu na parlamentarnim izborima u februaru 2021 i od politike „korekcije granica“ za sada neće biti ništa. Protivnici inicijative je vide svaku korekciju granica na Kosovu kao opasan presedan koji bi neizbježno otvoriti pitanje državnih granica BiH i koji bi ohrabrio rukovodstvo RS da zahtijeva odcjepljenje RS u svrhu pridruživanja Srbiji.¹⁰⁰

Zapravo, političko rukovodstvo RS, sa Miloradom Dodikom na čelu, otvoreno i uporno promovira ujedinjenje RS i Srbije.¹⁰¹ Beograd je još od 1995. godine prepustio inicijativu rukovodstvu RS da iznađe opravdanje za svoje odcijepljenje. Srbija nikada nije odustala od teritorijalnih aspiracija na teritoriju RS. Još 2013. godine tadašnji srpski premijer Ivica Dačić je javno naglasio važnost koju Srbija za pripisuje očuvanja Republike Srpske, kao temu važniju za Srbiju od Kosova.¹⁰²

IV. Zaključci

Ishod tranzicijske pravde, usprkos snažnim naporima koje su UN i međunarodna zajednica uložili u utvrđivanju odgovornosti za zločine počinjene u ratovima vođenim na teritoriji Jugoslavije, predmet osporavanja jedne ili više zaraćenih strana.

Narativ tranzicijske pravde o genocidu koji se dogodio na teritoriji BiH obuhvaća sve svojstvene nedostatke takvih narativa: pravni narativ o genocidu ostati će uži od političkih i povijesnih narativa; narativni prikaz tranzicijske pravde o genocidu trajati će ograničeno vrijeme; osporavati će ga posttranzicijski narativi koje je proizvela jedna ili više strana.

Tranzicijski narativ o genocidu koji je nastao na suđenjima na MKSJ je potvrdio da je u BiH počinjen zločin genocida, ali samo na području Srebrenice i samo u ljeto 1995. To je isto potvrdio i MSP u presudi za genocid 2007. godine. Autoritet ova dva UN suda je doprineo da se u kolektivnom sjećanju o ratovima vođenim na području bivše Jugoslavije genocid pamti kao zločin počinjen nad bosanskim muslimanima kao žrtvama i Srbima kao počiniteljima. Međutim, tranzicijski narativ je reducirao odgovornost za planiranje i izvršenje genocida na nivo RS, dok pojedinaца iz Srbije nema u narativu o genocida. Slobodan Milošević je bio jedini srpski zvaničnik kojega je MKSJ optužio za genocid ali njegovo suđenje nije okončano. Sve ostale optužnice MKSJ za genocid odnosile su se na pojedince koji su bili na službenim položajima na nivou RS. Činjenica da su svi časnici VRS koji su optuženi za genocid

(ed.), "Serbian Community in Kosovo – Frozen Life in a Frozen Conflict" (Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights Serbia, 2019), pp. 7-21.

⁹⁹ "Kurti denounces land-swap proposal in phone calls with the regional leaders," European Western Balkan e-journal, (27 May 2020). <https://europeanwesternbalkans.com/2020/05/27/kurti-denounces-land-swap-proposal-in-phone-calls-with-the-regional-leaders/>

¹⁰⁰ Vidi "Engel&Menendez Express Concern about Trump Administration Approach to Serbia&Kosovo," 13 April 2020. <https://foreignaffairs.house.gov/2020/4/engel-menendez-express-concern-about-trump-administration-approach-to-serbia-kosovo>

¹⁰¹ Vidi The President Who Wants to Break Up His Own Country," *The Atlantic*, 2 January 2019.

<https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/01/serb-president-dodik-bosnia/579199/>

¹⁰² "Dačić: Opstanak Republike Srpske mnogo važniji državni interes nego opstanak Kosova u okviru Srbije," *Blic*, 26.04.2013.

bili i časnici Vojske Jugoslavije (VJ) i da im je Srbija isplaćivala plaće i mirovine nije spomenuta u njihovim optužnicama niti je to dokazivano od strane Tužiteljstva na suđenja; i stoga dokaza o tome nema niti u presudama.

Osude za genocid su bile vremenski ograničene na srpanj 1995. godine a prostorno na istočnu Bosnu, tj. Srebrenicu i Žepu. Osuđujuće presude MKSJ za genocid u Srebrenici i Žepi su izrečene osobama koje su optužene i osuđene kao službenici RS bez dokaza o povezanosti Udruženog zločinačkog pothvata (UZP) sa pojedincima iz Srbije. S obzirom da je Milošević preminuo pred kraj suđenja, nijedan drugi optuženik iz Srbije nije optužen za genocid. Četvorica optuženika MKSJ iz Srbije koji su optužni za zločine protiv čovječanstva počinjene na području Srebrenice su oslobođeni, s tim da se za dvojicu još očekuje resuda ponovljenog suđenja . U nekoliko optužnica MKSJ za genocid za 1992. godinu se navode tri općine u kojima se genocid počinio nad bosanskim muslimanima i bosanskim Hrvatima; bez ijedne osuđujuće presude za 1992. godinu, srpska strana je također oslobođena za genocid nad bosanskim Hrvatima.

Shodno presudama MKSJ, Srbija je bila umiješana u međunarodni oružani sukob u BiH od 6. travnja do 19. svibnja 1992. godine. Srbija kao država je ostala nedotaknuta ovom kvalifikacijom, s obzirom da niti jedan sud nije izrekao osuđujuću presudu za genocid za zločine koji su se dogodili 1992. godine, tako da ovaj kratki period ovom kvalifikacijom izuzeta odgovornosti za zločin genocida kao i druge. Štoviše, pored presuda MKSJ izrečenih za zločin genocida u Srebrenici i Žepi na ljeto 1995. godine - čak i da je bilo koja osoba bila povezana sa Beogradom putem UZP - Srbija bi na svojoj strani imala snažnu obranu u odlukama sudija MKSJ da Srbija nije bila umiješana u međunarodni oružani sukob poslije 19. svibnja 1992. godine.

Politički, diplomatski i pravni naponi suverene države da bude svjesna povijesne, političke i pravne odgovornosti za zločin genocida mogu se objasniti u svjetlu obveze svih država članica UN da se pridržavaju Konvencije UN o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. Ako države ne ispune tu obvezu, slijediće posljedice: nijedna država neće biti spremna priznati zločin genocida a da se pri tome ne bi morala suočiti sa temeljitim pravnim proučavanjem. Skupština RS će formiranjem Komisija za Sarajevo i Srebrenicu neizbježno ponuditi novi narativ sa kontraargumentima koji će poslužiti ionako aktivnim negatorima i braniteljima genocida.

Što se tiče uvjetovane suradnje u periodu tranzicijske pravde, Srbije nije uvijek surađivala s ciljem da doprinosi pravdi i procesima traženja istine o odgovornosti za masovne zločine. Srpske vladajuće elite su od 2003. na dalje pokazale da nisu zainteresirane za ispunjavanje obveze države da surađuje sa MKSJ radi

doprinosa narativu tranzicijske pravde. Umjesto toga, obveza suradnje sa MKSJ je bila aktivirana radi postizanja konkretnih političkih, povijesnih i pravnih ciljeva.¹⁰³

Srbija se već od 2008. godine se okreće posttranzicijskoj korekciji tranzicijskog narativa. Čak i nepotpuni tranzicijski narativi o genocidu u BiH osporavan je od strane srpske strane sa strateškom svrhom povratka geopolitičkim ciljevima iz 1990. koji su i doveli do genocidnog zločina - ali koji usprkos počinjenju genocidnih zločina nisu ostvareni. Naime RS je ostala u sastavu suverene države BiH. Trenutne geopolitičke težnje Srbije - kada se analiziraju iz perspektive narativa tranzicijske i posttranzicijske pravde - pokazuju odlučnost da se nastavi sa prekinutim procesom proširivanja granica postjugoslavenske Srbije u kojem uključivanje teritorije RS ostaje važan cilj i veliki izazov.

¹⁰³ Vidi npr.: K. BACHMAN and A. FATIĆ, *The UN International Criminal Tribunals: Transition without Justice?* (London: Routledge, 2015) J. SUBOTIĆ, *Hijacked Justice* (Ithaca, NY: Cornell University Press 2009).